

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Den individualiserade arbetslösheten?

*Attityder och värderingar till arbetslösa
försörjningsstödstagare*

SQ4562, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 15 hp
Scientific Work in Social Work, 15 higher educational credits
Kandidatnivå
VT 2014
Författare: Diana Hörnström & Klara Stiller
Handledare: Urban Herlitz

Abstract

Titel: Den individualiserade arbetslösheten? - Attityder och värderingar till arbetslösa försörjningsstödstagare

Författare: Diana Hörnström & Klara Stiller

Nyckelord: Arbetslöshet, försörjningsstödstagare, aktiveringslinjen, arbetsmarknadsinsats, socialpolitisk diskurs, fattigvårdstradition, individualisering, selektivism, institution.

Vår uppsats, *Den individualiserade arbetslösheten? Attityder och värderingar till arbetslösa försörjningsstödstagare*, bygger på fyra kvalitativa intervjuer med socialarbetare verksamma inom arbetet med försörjningsstöd. Det huvudsakliga syftet med uppsatsen har varit att undersöka om och hur synen på arbetslöshet som individuellt orsakat gestaltas i socialtjänstens arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare. Detta har gjorts mot bakgrund av det individualiserade synsätt som präglar aktiveringspolitiken. För att undersöka syftet har vi utgått från följande frågeställningar:

1. Hur beskriver våra respondenter orsaker och lösningar till arbetslöshet som fenomen?
2. Hur talar våra respondenter om arbetslöshet utifrån sitt eget arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare?
3. Vad i våra respondenters uttalanden är uttryck för de normer och värderingar som präglar aktiveringslinjen och en individualiserad syn på arbetslöshet?

Analysen har dels genomförts med hjälp av fyra socialpolitiska diskurser, Ruth Levitas the redistributive discourse, the social integrationist discourse, the moral underclass discourse och Espen Dahls the paternalistic discourse. Vidare har analysen fördjupats och sammanlänkats med aktiveringslinjens individualiserade prägel med hjälp av tidigare forskning och valda teoretiska begrepp från institutionsteorin och individualiseringsteorin. Våra resultat visar på att det delvis finns tendenser till en individualiserad syn på arbetslösa försörjningsstödstagare i våra respondenters attityder och värderingar. Dock finns även tendenser som visar på det motsatta nämligen en syn på arbetslöshet som orsakad av strukturella brister i samhället samt en förståelse för den enskilde individens situation.

Förord

Vi vill tacka våra respondenter för att ni snällt upp i vår undersökning, utan er hade den inte varit möjligt. Vidare vill vi tacka våra fina studiekamrater som ställt upp på vår pilotintervju. Dessutom vill vi tacka Anna-Lena och Peter för att vi fått låna ert rogivande kök till vårt arbete med uppsatsen. Vi riktar även ett tack till vår handledare Urban. Till sist måste vi dock tacka varandra som stått ut och hållit ut under denna långa och tuffa process och för att vi tillslut, efter många om och men, har en färdig kandidatuppsats att presentera.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Problemformulering.....	1
1.2. Syfte.....	2
1.3 Frågeställningar.....	2
1.4 Förförståelse.....	2
1.5 Disposition.....	3
1.6 Begreppsorientering.....	4
2. Bakgrund.....	5
2.1 Fattigvårdstraditionen i Sverige.....	5
2.2 Den traditionella arbetslinjen.....	5
2.3 Politiken under 90-talet.....	6
2.4 Aktivering, den nya arbetslinjen.....	7
2.5 Aktivering i ett internationellt perspektiv.....	8
2.6 Kommunens arbetsmarknadspolitiska ansvar.....	9
2.7 Socialtjänstens uppdrag.....	9
3. Tidigare forskning.....	10
3.1 Aktiveringslinjen och fattigvården.....	10
3.2 Aktiveringslinjens selektiva drag.....	11
3.3 Etablerade och oetablerade arbetslösa.....	12
3.4 Kommunal aktivering och institutionell påverkan.....	12
3.5 Aktiveringslinjen och individualisering.....	13
3.6 Aktiveringslinjens effekter.....	14
4. Metod.....	16
4.1 Val av kvalitativ metod.....	16
4.1.1 Val av undersökningsmetod.....	17
4.1.2 Intervjuguiden.....	18
4.2 Urval.....	19
4.2.1 Presentation av respondenter.....	19
4.3 Etiska principer.....	20
4.4 Genomförande av intervjuer.....	21
4.5 Bearbetning och analys.....	22
4.5.1 Förtydligande inför presentation av resultat och analys.....	23
4.6 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet.....	24
4.7 Metodkritik.....	25
5. Teori.....	27
5.1 Redogörelse för valda socialpolitiska diskurser.....	27
5.1.1 Den redistributiva diskursen.....	28
5.1.2 Den socialt inkluderande diskursen.....	28
5.1.3 Den moraliska underklassdiskursen.....	29
5.1.4 Den paternalistiska diskursen.....	29

5.1.5 Motivering till val av diskurser.....	30
5.2 Institution som teoretiskt begrepp.....	31
5.2.1 Legitimitet och institutionella pelare.....	31
5.3 Individualisering som teoretiskt begrepp.....	31
6. Resultat och Analys.....	33
6.1 Orsaker och lösningar till arbetslöshet som fenomen.....	33
6.1.1 Den redistributiva diskursen.....	33
6.1.2 Den socialt inkluderande diskursen.....	35
6.1.3 Den moraliska underklassdiskursen.....	35
6.1.4 Den paternalistiska diskursen.....	37
6.1.5 Summering.....	37
6.2 Arbetslöshet utifrån arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare.....	38
6.2.1 Den redistributiva diskursen.....	38
6.2.2 Den socialt inkluderande diskursen.....	41
6.2.3 Den moraliska underklassdiskursen.....	43
6.2.4 Den paternalistiska diskursen.....	45
6.2.5 Summering.....	48
6.3 Normer och värderingar som präglar aktiveringslinjen.....	48
6.3.1 Institutionell påverkan.....	49
6.3.2 Selektiv behovsprövning och individualisering.....	50
6.3.3 Fattigvårdstraditionen och individualisering.....	52
6.3.4 Aktivering och individualisering.....	53
6.3.5 Individualiserande tendenser.....	54
7. Slutdiskussion.....	56
8. Referenser.....	59
9. Bilagor.....	61
9.1 Bilaga 1.....	61
9.2 Bilaga 2.....	62

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Den ursprungliga inspirationen till vår studie kom sig av en läsning av artiklarna *Socialarbetarna ska se till individens rätt* (Herz et. al 2013) samt *Det nödvändiga uppbrottet - reformera det ekonomiska biståndet* (Salonen 2013). I båda texterna poängterades problematiken i att det skett en individualisering av synen på sociala problem vilket, enligt nämnda författare, gestaltas inom socialtjänstens arbete.

Arbetslöshet är ett ständigt omdiskuterat ämne i den offentliga debatten. Det finns olika sätt att se på arbetslöshet som socialt problem. Arbetslösheten kan anses vara ett resultat av brister i samhällsstrukturer eller anses vara ett resultat av brister hos individen. Synen på arbetslöshet som finns i samhället återspeglas i den arbetsmarknadspolitiska utformningen. Den svenska arbetsmarknadspolitiken har sedan 90-talet kommit att fokusera på aktivering av arbetslösa. Aktiveringslinjen innebär en ökad tonvikt vid den enskilde medborgarens eget ansvar i förhållande till sin försörjning, sysselsättning och kompetensutveckling (Johansson 2006). Vidare har aktiveringslinjen fungerat som en sammanförande länk mellan arbetsmarknads- och socialpolitiken. Aktiveringslinjen har kommit att prägla socialtjänstens arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare och kommunen har kommit att ta ett större ansvar i att erbjuda arbetsmarknadsinsatser till arbetslösa. Den ökade fokuseringen på aktivering inom arbetsmarknadspolitiken är inte unik för Sverige. Flera forskare på området talar om aktiveringspolitiken som en internationell trend i framförallt USA och stora delar av Europa (Giertz 2007; Johansson 2006).

Flera forskare (Johansson 2001; Hollertz 2010; Salonen 2006; Salonen 2013; Salonen & Ulmestig 2004) menar att den kommunala aktiveringspolitiken kan ses som en återgång till den fattigvårdstradition som fanns i Sverige fram till 1980-talet och som innebar en repressiv och moralisk syn på den arbetslösa. I socialtjänstlagens utformning syns denna återgång i att rättigheter ersatts av skyldigheter. Socialtjänstlagen utformades som en rättighetslag med syfte att fungera som välfärdssamhällets sista skyddsnät och tillförsäkra medborgaren ekonomisk trygghet. För att i dagens Sverige vara berättigad till detta s.k. samhällsskydd måste individen ställa upp på diverse krav som ställs av socialtjänsten. Vissa forskare menar att försörjningsstöd kommit att bli en komplementär arbetslöshetsersättning för de arbetslösa som inte har rätt till samhällets generella trygghetssystem.

Mot bakgrund av ovanstående har vi intresserat oss för att undersöka det som flera forskare antyder att aktiveringspolitiken inneburit, en förskjutning mot en individualistisk syn på arbetslöshet. Vår undersökning har utgått från socialarbetare som är verksamma inom arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare och belyser de attityder och värderingar som går att förstå som ett uttryck för individualiseringen. Vi menar att vår undersökning är viktig för forskning inom det sociala arbetet eftersom den tar sin utgångspunkt i ett ämne

som är ofrånkomligt för socialtjänstens arbete med försörjningsstöd, nämligen arbetslöshet.

1.2 Syfte

Syftet med denna studie har varit att undersöka om och hur synen på arbetslöshet som individuellt orsakat gestaltas i socialtjänstens arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare. Vi har utgått från tidigare forskning som visar på förändringar i arbetsmarknads- och socialpolitikens utformning. Forskningen synliggör ett perspektivskifte i synen på arbetslöshet, från strukturellt till individuellt orsakat vilket framförallt kommer till uttryck i den nya aktiveringslinjen. Vi har mot bakgrund av de normer och värderingar som varit synliga i aktiveringslinjen undersökt socialarbetares attityder och värderingar till arbetslöshet. Vi var intresserade av att förstå hur man som socialarbetare talar om arbetslöshet som fenomen och hur de talar om arbetslöshet utifrån sitt arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare.

1.3 Frågeställningar

1. Hur beskriver våra respondenter orsaker och lösningar till arbetslöshet som fenomen?
2. Hur talar respondenterna om arbetslöshet utifrån sitt eget arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare?
3. Vad i våra respondents uttalanden är uttryck för de normer och värderingar som präglar aktiveringslinjen och en individualiserad syn på arbetslöshet?

1.4 Förförståelse

När man genomför en kvalitativ undersökning är forskaren själv det viktigaste redskapet, det är forskaren som observerar, registrerar, tolkar och väljer inriktning för studien (Bryman 2011). Därmed är det vid en kvalitativ undersökning av största vikt att ta hänsyn till den egna förförståelsen då den kommer att påverka hela forskningsprocessen.

Vi har varit medvetna, och velat göra våra läsare medvetna, om att förförståelse alltid påverkar forskarens undersökning. Vår förförståelse påverkar oss i val av ämne, syfte och frågeställningar, metodval och teorival, allt utifrån vår undermedvetna *tysta kunskap* (Thomassen 2007). Det kan innebära en vridning av tolkningar av exempelvis en respondents uttalande mot att passa in i en

förgivettagen förståelseram. Enligt Thomassen är det därmed viktigt att ständigt reflektera över och kritiskt granska de val man gör under hela arbetsprocessen (ibid.). En del i det har för oss inneburit att vara två och därmed kunna diskutera, dividera och komma fram till lösningar tillsammans. Det har inte inneburit att vi har tillintetgjort effekten av vår egen förförståelse men däremot har vi minskat densamma. Framförallt har vår idé om individualiseringens inverkan på den enskildes attityder och värderingar varit ständigt närvarande, särskilt under våra förberedelser och vår genomläsning av tidigare forskning. För att motverka en alltför stor styrning av resultatet i en, *omedvetet*, förutbestämd riktning har vi valt att belysa även de delar av vår empiri som visat på motsatsen av en individualisering av synen på arbetslöshet. Vi har även försökt att utforma vår intervjuguide fri från våra egna, *medvetna*, värderingar och vår förförståelse kring ämnet arbetslöshet (se 4.1.2).

Vi har under processen märkt av vår förförståelse och även tvingats revidera den i mötet med våra respondenter. Genom att inför arbetet skriva ner våra förförståelser av ämnet kunde vi i slutskedet gå tillbaka och titta på vår nedskrivna förförståelse och därmed se effekter av den hermeneutiska spiralen (Thomassen 2007). Vi har kunnat se hur de erfarenheter vi tagit till oss under arbetets gång påverkat och utvecklat vår förförståelse och vår kunskap på området.

1.5 Disposition

Närmast efter dispositionen följer ett kort avsnitt om *begreppsorientering* för att tydliggöra uppsatsens centrala begrepp och hur använts i den löpande texten. I kapitel två, *bakgrund*, har vi beskrivit det vi ansett vara undersökningens kunskapsmässiga utgångspunkt. I det tredje kapitlet har vi vidareutvecklat denna kunskapsgrund med hjälp av *tidigare forskning*. I det fjärde kapitlet har vi gått igenom undersökningens *metod*, genomförande och bearbetning av materialet. Vidare, i vårt femte kapitel, presenteras valda *teorier och teoretiska begrepp*. Teorikapitlet följer på metodkapitlet eftersom vår teori inte styr vårt metodval, istället var det bearbetningen av vårt material som genererade teori och därmed menar vi att teorikapitlet bör ligga närmre resultat och analys. I det sjätte kapitlet följer en genomgång av våra *resultat* och vår *analys* som behandlats med hjälp av valda teoretiska begrepp och tidigare forskning. Avslutningsvis innehåller det sjunde kapitlet en *slutdiskussion* med resonemang kring resultat och analys samt förslag på vidare forskning.

1.6 Begreppsorientering

Flera av de centrala begrepp som förekommer i vår uppsats har olika benämningar beroende på vid vilken tidpunkt kunskapen producerats. Vi har därmed velat förtydliga hur vi valt att använda de olika begrepp som förekommer.

Aktiveringslinjen är vår egen benämning på det som av andra forskare kan benämnas aktiveringspolitik och den nya arbetslinjen.

Försörjningsstödstagare används när det är vi som säger någonting medan vi när vi hänvisat till andra forskare använt deras respektive begrepp; försörjningsstödstagare, socialbidragstagare och bidragstagare. I vårt resultat- och analyskapitel förekommer klient och deltagare istället för arbetslös försörjningsstödstagare vilket då är ett uttryck för våra respondenter uttalanden.

Försörjningsstöd används uteslutande när vi syftar till ekonomiskt bistånd.

Arbetsmarknadsinsats innefattar både arbetsmarknadsprogram och arbetsmarknadsåtgärd.

Generella trygghetssystem syftar till det statliga *socialförsäkringssystemet*, båda benämningar förekommer i uppsatsen.

2. Bakgrund

I detta kapitel beskrivs de delar av vårt forskningsområde som är relevanta för att kunna tillägna sig vår studie. Här presenteras fattigvårdstraditionen, den traditionella arbetslinjen och den politik som möjliggjort för utformningen av aktiveringslinjen samt aktivering i ett internationellt perspektiv. Avslutningsvis beskrivs kommunens och socialtjänstens respektive uppdrag i förhållande till arbetslösa försörjningsstödstagare.

2.1 Fattigvårdstraditionen i Sverige

Fattigvårdstraditionen sträcker sig mellan 1500-talet och fram till socialtjänstlagens införande 1982 (Milton 2006). Synen på arbetslöshet var mycket restriktiv inom fattigvårdstraditionen och fattiga delades in i *värdiga* och *ovärdiga fattiga*. Arbetslösa som av någon anledning saknade arbete hade inte rätt till ersättning från fattigvården och har genom historien betraktats som *ovärdiga fattiga* (Junestav 2007; Hollertz 2010; Meuwisse & Swärd 2002; Salonen 1994). Deras fattigdom betraktades som självförvållad och orsakad av individuella brister i form av dålig moral och avsaknad av incitament till att arbeta. De värdiga fattiga var personer som ansågs ha legitima skäl till att ta emot hjälp från samhället, exempelvis gamla och sjuka. För att undvika att hjälpsystemet utnyttjades och missbrukades av *ovärdiga fattiga* separerades insatserna för *värdiga* respektive *ovärdiga fattiga*. Rädslan för att utnyttjas av *ovärdiga fattiga* ledde till att fattigvården utformades utifrån principen om *less eligibility* (ibid.). Hollertz (2010) beskriver *less eligibility* som att insatser inom fattigvården skulle ses som ett avskräckande försörjningsalternativ i jämförelse med försörjning på den reguljära arbetsmarknaden. Den höga graden av disciplinering i det offentliga systemet skulle resultera i att individer som egentligen inte var i behov av stöd inte sökte sig dit. På så vis blev principen om *less eligibility* ett sätt att sortera ut *ovärdiga fattiga* från *värdiga*. Fattigvårdens avskräckande funktion skulle även hjälpa till med att upprätthålla moralen hos *fattiga arbetare* i samhället. Den restriktiva hållningen mot arbetslösa behölls ända fram till 1982 då fattigvårdslagstiftningen omvandlades till socialtjänstlagen som skulle ge alla medborgare rätt till bistånd, oavsett vilken orsak behovet bottnade i (Milton 2006).

2.2 Den traditionella arbetslinjen

Allt sedan 1910-talet har arbetslinjen varit en central komponent inom den svenska politiska debatten kring arbetslöshet och i utformandet av arbetsmarknads- och socialpolitiska reformer (Junestav 2007). Det ena politiska syftet

med arbetslinjen är att öka människors delaktighet och förhindra *social exkludering* (Milton 2006). Det andra politiska syftet är att arbetslinjen förmedlar en skyldighet, en samhällelig moralisk princip, till att arbeta och göra rätt för sig (Johansson & Møller 2009; Milton 2006). I det svenska samhället finns en lång tradition av att knyta medborgarskapet till arbete och arbetsmoralen har en fast förankring i både samhället och socialpolitiken.

Arbetslinjen har gamla traditioner i Sverige med varierande innebörd under 1900-talet där betoningen på arbete som rättighet eller skyldighet och ansvarsfördelningen mellan individ och stat har skiftat (Milton 2006). Under den första hälften av 1900-talet innebar arbetslinjen ett starkt fokus på *arbetstvång*. Under 50- och 60-talet skiftade fokus mot *människors rätt till arbete*, detta mot bakgrund av en syn på arbetslöshet som ett samhälleligt problem. Staten tog på sig ansvaret i att öka sysselsättningen och minska arbetslöshetens konsekvenser för enskilda individer (ibid.). Det var en tid då en rad generella socialpolitiska reformer genomfördes samtidigt som arbetsmarknadspolitiken inriktades på att skapa arbete åt alla (Junestav 2007) Under 80- och 90-talet skiftades rätten till arbete och istället betonades individens *skyldigheter* till försörjning genom arbete samt arbetets inneboende goda värde i att stärka självständighet och integration (Milton 2006).

2.3 Politiken under 90-talet

Under 1990-talet genomgick Sverige en ekonomisk kris som präglades av hastigt stigande arbetslöshet och en strukturell förskjutning av sysselsättningen mot en ökad andel tillfälliga anställningar (Junestav 2007). Den höga arbetslösheten ledde till en ökad belastning på de sociala trygghetssystemen. De centrala politiska frågorna under denna tid kom därmed att handla om arbetslösheten och det ökade bidragsberoendet. I socialpolitiska debatter lades stort fokus vid upprätthållandet av arbetslinjen. 1960- och 70-talens socialpolitiska inriktning som utgick från en breddning av de sociala trygghetssystemen med ett fokus på statens ansvar i att förse den enskilde med välfärd och sociala rättigheter kom under 90-talet att förskjutas mot en ökad betoning på enskilda individers egenansvar och skyldigheter. Rättigheter kom allt mer att knytas till arbete och aktivitet. Aktivering av arbetslösa skulle prioriteras framför kontantunderstöd som ansågs passiviserande (ibid.).

Den politiska utvecklingen innebar även en förändrad relation mellan stat och kommun i och med decentraliseringen som innebar ett ökat kommunalt självstyre och lagstodgades i den nya kommunlagen 1991 (Ulmestig 2007). 1998 förändrades socialtjänstlagen vilket gav kommunerna ökade möjligheter i att ställa arbetskrav på socialbidragstagare (ibid.). I och med den nya, förändrade socialtjänstlagen fick kommuner rättigheter att villkora rätten till socialbidrag med krav på motprestation (se 2.7). Den ökade andelen arbetslösa utan anknytning till

arbetsmarknaden kom för kommunerna att innebära en ökad belastning på socialbidragssystemet. Detta ledde till ett antal nya politiska åtgärder mot arbetslösa och socialbidragstagare med fokus på strängare aktiveringskrav (ibid.). Den ökade decentraliseringen och aktiveringstrenden har inneburit en sammanslagning av arbetsmarknads- och socialpolitiken (Hollertz 2010; Milton 2006; Salonen 2006; Ulmestig 2007).

2.4 Aktivering, den nya arbetslinjen

De politiska förändringarna av ansvarsfördelningen mellan stat och kommun var en bidragande orsak till den nya arbetslinjen (Johansson & Møller 2009). Den traditionella arbetslinjen ersattes under 90-talet av en arbetslinje med fokus på aktivering (Junestav 2007; Johansson & Møller 2009; Johansson 2006; Milton 2006.). När termen *aktivering* introducerades i den politiska debatten formulerades syftet med densamma som en politik för att ta itu med de sociala missförhållanden som var en följd av hög arbetslöshet, marginalisering och långvarig utestängning från arbetsmarknaden (Johansson & Møller 2009; Milton 2006). Bistånd till arbetslösa och fattiga skulle ha en aktiv karaktär vilket innebar ett fokus på arbete före bidrag (Milton, 2006). De arbetsmarknadspolitiska insatser som präglades av aktivering bestod av utbildning, träning och arbetsökande. Motsatsen till aktiverande åtgärder beskrevs i debatten som *passiva* och kännetecknades av insatser som endast innebar erhållande av kontantersättning vid arbetslöshet och kännetecknades av den traditionella arbetslinjen. De aktiva insatserna kan bestå av mer eller mindre strikta krav på den arbetslösa (Johansson & Møller 2009; Milton 2006). De strikta alternativen innebar skärpta skyldigheter från individen i form av krav på delaktighet i olika typer av åtgärder, sanktionsmöjligheter som konsekvens samt stärkta arbetskrav. De striktare alternativen benämner Johansson & Møller (2009) *kontroll- och disciplineringspolitik*. Det övergripande målet för dessa alternativ är integration på arbetsmarknaden. De mindre strikta alternativen fokuserar enligt författarna (ibid.) på att stimulera och stödja individens egna resurser genom kompetensutveckling i form av utbildning, stöd och arbetsträning. Det övergripande målet är att integrera individen i ett bredare perspektiv, på fler samhällsarenor än arbetsmarknaden.

Centralt för den nya arbetslinjens aktiveringspolitik är den enskilde individens skyldighet att ansvara för sin egen försörjning, sysselsättning och kompetensutveckling (Johansson 2006). För medborgaren innebär *aktiveringslinjen* att du som är arbetsduglig också är skyldig att arbeta alternativt att godta deltagande i nationella eller kommunala arbetsmarknadsinsatser (Johansson & Møller 2009). Långtidsarbetslösa och arbetsökande försörjningsstödstagare omfattades av en striktare applicering av aktiveringslinjen än arbetslösa med rätt till arbetslöshetsersättning (Johansson & Møller 2009; Milton 2006).

För Socialtjänstens arbete med ekonomiskt bistånd innebär aktiveringslinjen en strikt, individuell behovsprövning och individanpassade arbetsplaner, begränsningar i ersättningarna och en ökning av kommunala arbetsmarknadsinsatser som en åtgärd för de klienter som bedöms stå långt från den reguljära arbetsmarknaden (Johansson 2006; Johansson & Møller 2009). Därmed har Socialtjänstens arbete mer och mer riktats in mot en prövning av den enskildes arbetsförmåga och en bedömning av möjliga alternativ i form av kommunala arbetsmarknadsinsatser. Den arbetslösa försörjningsstödstagaren är skyldig att ta ansvar för sin självförsörjning för att ha rätt till försörjningsstöd (ibid.)

En av de största skillnaderna som kan ses mellan den traditionella arbetslinjen och aktiveringslinjen är de olika tvång och sanktioner som införts (Milton 2006). Det finns även en skyldighet att som försörjningsstödstagare anta ett arbete med sämre arbetsvillkor än ordinarie arbetstagare. Att stå till arbetsmarknadens förfogande har på detta sätt för försörjningsstödstagare utvidgats till att omfatta ett högre krav än de som generellt ställs på arbetslösa (ibid.). Det är socialarbetaren som är verktyget för att implementera den del av socialpolitiken som riktar sig mot arbetslösa försörjningsstödstagare (Hollertz 2010; Thorén 2005).

2.5 Aktivering i ett internationellt perspektiv

Aktiveringspolitiken är en politisk trend i norden och övriga västvärlden (Giertz 2007; Johansson 2006; Nybom 2012). Aktiveringspolitiken kan härledas till EU-nivå där det under första hälften av 1990-talet tagits överstatliga initiativ för arbetsmarknadspolitikens utformning (Nybom 2012). EU's medlemsländer ska enligt dessa initiativ använda aktiv arbetsmarknadspolitik för att bemöta arbetslöshet och marginalisering. Incitament för den arbetslösa att arbeta och söka arbete ska vara tydligt utformade i politiken.

Aktiveringstrenderna i Europa har dels influenser från USA's workfare-modell och från den traditionella nordiska arbetslinjen (Hedblom 2004; Milton 2006) (se 2.2). Denna kombination har resulterat i det som vi valt att benämna aktiveringslinjen. Gemensamt för dessa trender är att de är tvingande samt en del av försörjningsstödssystemet med inriktning på aktivering av arbetslösa försörjningsstödstagare. Aktiveringspolitiken tar i ett internationellt perspektiv sin utgångspunkt i att antingen syfta till att förebygga social exkludering eller att motarbeta beroendekulturer. Fokuseringen mot att motverka social exkludering framhåller samhällets ansvar och medborgarens rättigheter. Fokuseringen mot att motverka beroendekulturer framhåller individens ansvar för sin situation.

2.6 Kommunens arbetsmarknadspolitiska ansvar

Enligt socialtjänstlagen har kommunen det yttersta ansvaret för att enskilda får den hjälp och det stöd som de behöver (Socialstyrelsen 2013). Arbetsmarknadspolitiskt innebär det att kommunen skall träda in och erbjuda insatser där Arbetsförmedlingens ansvarsområde tar slut (Sveriges kommuner och landsting 2010). Kommunens arbetsmarknadspolitiska uppdrag riktar sig främst mot utsatta grupper med försörjningsstöd och har ingen enhetlig utformning. Den lokala arbetsmarknadspolitiken utformas och organiseras efter problembilden i respektive kommun (ibid.). Varje kommun är berättigad att organisera aktiviteter och/eller insatser för att tillgodose lokala behov, och att erbjuda verksamheter för personer som av olika skäl bedöms oförmögna att ta sig ut på arbetsmarknaden på egen hand. Kommunens arbetsmarknadsinsatser innefattar utförarverksamheter som arbetar med att verkställa socialtjänstens beslut om insatser för arbetslösa försörjningsstödstagare.

2.7 Socialtjänstens uppdrag

Socialtjänstens huvudsakliga uppdrag är att främja människors ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor samt aktiva deltagande i samhällslivet (Socialstyrelsen 2013). Arbetet skall utföras på demokratisk och solidarisk grund med hänsyn till människans självbestämmanderätt och integritet. Socialtjänstens arbete skall utgå från människans *ansvar för sitt eget liv* och skall syfta till att förstärka och komplettera den enskildes resurser och öka möjligheten att leva ett självständigt liv. Arbetet skall genomföras utan att frånta individen det *egna ansvaret* (ibid.).

Socialtjänstens arbete med försörjningsstöd är samhällsmedborgarens yttersta ekonomiska skyddsnät. Arbetet består i att hjälpa den enskilde till självförsörjning samt att, i väntan på detta, hjälpa den enskilde med försörjning. Rätten till försörjningsstöd bedöms utifrån en individuell behovsprövning och träder i kraft endast då individen inte har några övriga resurser för att tillgodose sitt ekonomiska behov. Vidare krävs att individen, under tiden som försörjningsstöd erhålls, gör vad den kan för att bidra till sin egen försörjning genom att stå till arbetsmarknadens förfogande. Det innebär att vara oförhindrad att arbeta, att vara beredd att ta erbjudet och lämpligt arbete, att vara anmäld på Arbetsförmedlingen, att vara aktivt arbetssökande samt att medverka till att upprätthålla och följa en individuell handlingsplan tillsammans med den enskildes handläggare på Arbetsförmedlingen (ibid.). Vidare har Socialtjänsten rätt att kräva att den enskilde deltar i praktik eller annan kompetenshöjande utbildning under förutsättning att aktiviteten ökar dennes möjligheter till självförsörjning.

3. Tidigare forskning/kunskapsläge

I detta kapitel presenteras den forskning och det kunskapsläge som ligger till grund för vår undersökning. Vald forskning är en vidareutveckling av de kunskapsområden vi belyst i vår bakgrund och syftar till att visa på resultat och intressanta resonemang på området. Vidare har vald tidigare forskning varit en viktig tillgång för vår analys.

3.1 Aktiveringslinjen och fattigvården

Flera forskare drar paralleller mellan dagens utformning av kommunala arbetsmarknadsinsatser för arbetslösa försörjningsstödstagare och fattigvårdens tradition att skilja värdiga och ovärdiga fattiga åt. De menar att den politik som ligger till grund för *aktiveringslinjen* och som innebär en hög grad av kontroll- och disciplinering kan jämföras med funktionen av *less eligibility* (Hollertz 2010; Salonen & Ulmestig 2004). En aktivering med kontroll- och disciplinering som grund och som präglas av *less eligibility* riskerar att fylla en *symbolisk funktion* snarare än att faktiskt hjälpa försörjningsstödstagaren ut i arbete.

Aktiveringspolitikens symboliska funktion poängteras av Salonen (2006) som menar att dess innebörd är aktivitet istället för passivitet, att arbetslösa ska *göra* någonting för att ha rätt till bidrag. Salonen drar slutsatsen att aktiveringspolitikens retorik där aktivitet uppfattas motverka klientifiering motiverar att arbetslinjen ska gälla trots att samma retorik har svagt empiriskt stöd. Vidare menar Salonen (ibid.) att aktiveringspolitiken fyller en funktion som avskräckande gentemot arbetslösa försörjningsstödstagare samtidigt som den fungerar legitimerande mot övriga samhället. Att aktiveringspolitiken präglas av en avskräckande funktion gör att den går att förstå som fattigvårdens *less eligibility*.

Salonen drar resonemanget längre i artikeln *Det nödvändiga upprottet - reformera det ekonomiska biståndet* (2013) där han menar att det svenska försörjningsstödet antagit en fattigvårdskaraktär. Samtidigt som försörjningsstödet fyller en komplementär funktion i förhållande till statliga trygghetssystem har kommunerna etablerat en *sekundär* arbetsmarknadspolitik, kommunen tar vid där statens ansvarsområde slutar. Kombinationen har medfört en förskjutning från ett rättighetsbaserat synsätt till ökade skyldigheter och krav ställs på försörjningsstödstagaren. Salonen menar att arbetsmarknads- och socialpolitiken på lokal nivå fortfarande präglas av fattigvårdstraditionen. Även Johansson (2001) resonerar kring att fattigvårdstraditionen är bibehållen i den svenska socialbidragspolitik. Denna tolkning görs mot bakgrund av statens ovilja att reformera socialbidragssystemet.

Vidare menar Salonen (2013) att dagens försörjningsstödssystem består av samma *dualism* som var central för fattigvårdstraditionen. Dualismen innebär å ena sidan en medkänsla för och en uppriktig vilja att hjälpa och stötta fattiga och å

andra sidan en oro för och kontroll av de fattiga. Det resonemanget får stöd av Kallio, Blomberg & Kroll (2012) som konstaterar att *det dubbla uppdraget* i socialt arbete, att kontrollera respektive stödja, är särskilt framträdande inom arbetet med försörjningsstöd.

3.2 Aktiveringslinjens selektiva drag

I artikeln *The flight from Universalism* (Salonen et. al 2008) beskrivs förändringarna av det svenska välfärdssystemet som en förskjutning från universalism till *selektivism*. Författarna menar att den ekonomiska krisen under 1990-talet kom att få allvarliga konsekvenser för den svenska välfärdsstatens universella ideal. I sin framställning visar författarna på hur de universella riktlinjerna delvis ersatts av selektiva system i flera av de grundläggande sociala trygghetssystemen och inom arbetsmarknaden. Denna utveckling syns, enligt författarna, tydligast i att allt färre människor är berättigade samhällets generella trygghetssystem. De som inte är berättigade, *oetablerade arbetslösa* (se 3.3.) hänvisas till kommunala arbetsmarknadsprogram och kommunens behovsprövande försörjningsstöd för sitt uppehälle medan de berättigade, *etablerade arbetslösa*, hänvisas till nationella arbetsmarknadsprogram och socialförsäkrings-systemet. De kommunala arbetsmarknadsprogrammen är kommunalt organiserade skyldigheter snarare än statligt administrerade rättigheter (ibid.).

Håkan Johansson beskriver i sin avhandling *Det sociala medborgarskapets skugga* (2001) ovanstående utveckling som den *återfunna selektivismen*. Johansson menar att utvecklingen präglas av en tydlig betoning på socialbidragstagarens skyldigheter snarare än rättigheter som en följd av socialtjänstens ingående behovsprövning och utökade kontroller. Malin Junestav är inne på samma spår i rapporten *Arbetslinjer i svensk socialpolitisk debatt och lagstiftning 1930-2001* (2007) där Junestav talar om ett regimskifte inom svensk arbetsmarknads- och socialpolitik. Även Junestav menar att fokus har förskjutits från medborgerliga rättigheter till individuella skyldigheter.

Hollertz (2010) poängterar att arbetsmarknadsinsatser som organiseras inom kommunens selektiva bidragssystem kommer att fylla en komplementär funktion och anta en *residual karaktär*. Det innebär att målgruppen för insatsen definieras utifrån individens egenskap som försörjningsstödstagare istället för medborgarens behov av stöd och hjälp. Dessa insatser, som kommer att fungera parallellt med de statliga inrättningarna, kommer att ha sämre kvalitet eftersom de riktas mot personer med små ekonomiska resurser (ibid.). Verksamheter som är riktade mot fattiga kommer att associeras med fattigdom, vilket innebär en ökad stigmatisering för individen som de är till för (Hollertz 2010; Salonen 2013).

3.3 Etablerade och oetablerade arbetslösa

Flera forskare menar att arbetsmarknadspolitiken under 90-talet resulterade i en indelning av etablerade och oetablerade arbetslösa. Rickard Ulmestig undersöker i sin avhandling *På gränsen till fattigvård - en studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag* (2007) på vilket sätt arbetsmarknadspolitiken som erbjudits arbetslösa försörjningsstödstagare förändrats från 1980-talets slut till 2000-talets första år. Författaren menar att förändringen för socialbidragstagare, de oetablerade arbetslösa, har inneburit en begränsad tillgång till statens nationella arbetsmarknadspolitik, tydligare hänvisningar till kommunala arbetsmarknadsinsatser, en ökad betoning på aktivitet samt en förstärkt avskiljning mellan arbetslösa efter försörjningsform. Ulmestig menar vidare att de kommunala arbetsmarknadsinsatserna främst har kommit att syfta till att få oetablerade arbetslösa självförsörjande istället för att fokusera på att på ett mer långsiktigt plan integreras på arbetsmarknaden. För de oetablerade arbetslösa innebär aktiveringslinjen en stark normativ utgångspunkt, människor som är arbetslösa men arbetsföra ska vara aktiva (ibid.). Vidare menar Ulmestig att åtskiljningen av etablerade och oetablerade arbetslösa tydligt visar att socialtjänstens arbete med socialbidragstagare präglas av fattigvårdstraditionen.

I rapportserien *Nedersta trappsteget - en studie om kommunal aktivering* undersöker Ulmestig & Salonen (2004) kommunal aktiveringspolitik och instämmer med ovanstående resonemang genom att visa en utvecklingen mot en tudelad arbetsmarknadspolitik i Sverige. Resultaten från studien indikerar att kommunernas arbetsmarknadspolitiska utformning i flera fall strävar mot minskade kommunala utgifter och sysselsättning av arbetslösa snarare än etablering på arbetsmarknaden.

3.4 Kommunal aktivering och institutionell påverkan

I avhandlingen *Problemen förgår, lösningarna består* har Katarina Hollertz (2010) undersökt fyra kommuners arbete med unga arbetslösa socialbidragstagare. Hollertz menar att socialtjänstens organisering och agerande bör förstås mot bakgrund av föreställningar i *den institutionella miljön*. För att uppnå *legitimitet* är det viktigare för den typen av organisation att agera utifrån institutionella föreställningar än utifrån produktivitet och resultat. Hollertz syftar här på, likt Salonen (2006), aktiveringslinjens symboliska funktion. Trots att arbetslöshet på ett nationellt plan bedöms vara strukturellt orsakat riktas kommuners arbete med arbetslösa socialbidragstagare mot att förändra individen. Hollertz (2010) menar att kommunens begränsade resurser hindrar dess möjlighet att påverka landets sysselsättnings- och fördelningspolitik. Konsekvensen av det är att den kommunala arbetsmarknadspolitiken riktar in sig på att reglera, kontrollera och förändra individen, den arbetslösa försörjningsstödstagaren. Det är endast den

typen av arbete organisationen har ekonomiska resurser och makt att förändra. Hollertz konstaterar i sin slutsats den starka påverkan institutionell omgivning har på socialtjänstens organisering och arbetsmetoder. Påverkan kan vara så stark att organisationer fortsätter arbeta med vissa problem trots att problemen i sig ändrat karaktär eller till och med försvunnit.

3.5 Aktiveringslinjen och individualisering

I avhandlingen *Den sjuka arbetslösheten; synen på arbetslösa ur arbetsförmedlares perspektiv* har Prieto (2006) studerat diskurser om arbets sökande och beskrivningar av arbetslösa utifrån Arbetsförmedlingens arbete. Författaren konstaterar att det med aktiveringslinjens inträde i arbetsmarknadspolitiken skett en ansvars- och orsaksförskjutning av synen på arbetslöshet som socialt problem, från strukturellt orsakat till individuellt. Arbetsförmedlingens inriktning mot sysselsättning och långtidsarbetslösa är ett tecken på just arbetslinjens förändring. Prieto beskriver ansvarsförskjutningen som en, inom arbetet med arbetslösa, ökad fokusering på medicinska problem, *medikalisering*. Medikaliseringen innebär att arbetslösa delats in i två kategorier, en norm och en avvikande. Normen utgörs av arbetslösa som är *flexibla, anställningsbara, självgående* och *förändringsbenägna*. De avvikande arbetslösa är istället *förändringsovilliga, oanställningsbara* och *problematiska*. Det är framförallt långtidsarbetslösa som ingår i den avvikande kategorin. Prieto menar att handläggare som arbetar med normala arbetslösa fungerar som mäklare, vars uppgift endast består i att matcha rätt person till rätt jobb (ibid.). De handläggare som arbetar med de avvikande arbetslösa har funktionen som terapeuter, vars uppgifter riktas mot att aktivera den arbetslöse genom sysselsättning samt att med disciplinerande åtgärder hjälpa och stötta individen i att anpassas till normen. Dessa åtgärders fokus på problematiska egenskaper hos individen som föremål för förändring menar Prieto är en tydlig indikator på en individualiserad syn på den arbetslösa. Slutligen konstaterar Prieto att genom att hantera arbetslöshet utifrån *medikaliseringssdiskursen* har politikens universalistiska anspråk gått förlorat.

I tidsskriftsartikeln *Social workers' attitudes towards the unemployed in the Nordic countries* (Kallio, Blomberg & Kroll 2012) redogörs för en undersökning om huruvida socialarbetares attityder till arbetslösa stämmer överens med den individualistiska synen på arbetslöshet som blir tydlig utifrån arbetsmarknads- och socialpolitikens utformning och dess ökade fokus mot aktivering. Studien tar sin utgångspunkt i socialsekreterare i de nordiska länderna. Författarna kommer fram till att det inom arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare är vanligare att skuldbelägga individen än i övriga verksamheter inom socialt arbete. Författarna menar att detta kan bero på att socialsekreterare inom försörjningsstöd arbetar nära den aktiva arbetsmarknadspolitiken. Artikelns utgångspunkt är att aktiveringslinjen signalerar en syn på arbetslösa med fokus på individens ansvar

för sin situation och att den arbetslösa väljer arbetslöshet framför arbete. Vidare poängterar författarna att när arbetslöshet betraktas som ett individuellt val fokuseras individens moral och ovilja att arbeta samt ett möjligt utnyttjande av samhällets försörjningsstödssystem. Synen på arbetslöshet som individuellt orsakat stämmer inte överens med de nordiska ländernas universella välfärds-system. Tidigare forskning visar enligt författarna på att attityder bland socialarbetare tyder på strukturella orsaksförklaringar snarare än individuella. Dock finns möjligheten att *institutionella värderingar* och förändringar med fokus mot individens ansvar vid arbetslöshet kan påverka attityder bland socialarbetare (ibid.).

3.6 Aktiveringspolitikens effekter

Flera forskare har visat på att aktiveringspolitiken inte verkar ha någon större effekt på arbetslösa försörjningsstödstagares integrering på den reguljära arbetsmarknaden (Giertz 2007; Hollertz 2010; Milton 2006). Giertz (2007) menar att det inte går att se några tydligt positiva effekter av kommunala aktiveringsinsatser. Däremot har utvärderingar av nationella aktiveringsinsatser, Arbetsförmedlingens insatser, visat på bättre resultat. Författaren menar att en orsak kan vara att kommunerna inte har tillräckliga resurser för att kunna erbjuda varierande åtgärder med hög kvalitet.

Pia Milton (2006) konstaterar aktiveringslinjens måttliga effekter på individens integrering på arbetsmarknaden. Författaren syftar då på en hårdare form av aktiveringsprogram som karaktäriseras av *den paternalistiska diskursen* (se 5.1). Motsatsen till det hårda aktiveringsprogrammet är en utformning som är mer traditionell för svensk handläggning, *den redistributiva diskursen* (se 5.1) som den var före förändringen av socialtjänstlagen. Denna handläggning gick, enligt Milton, ut på att ta hänsyn till individens sociala rättigheter och individuella behov. Milton föreslår i avhandlingen att orsaken till resultatet av studien skulle kunna vara att aktiveringspolitiken i själva verket strävar efter andra effekter än att få den arbetslösa bidragstagaren i arbete, nämligen att inskräpa arbetsmoral och eget ansvar hos densamme. Milton slår i avhandlingen hål på de tankar som legat till grund för aktiveringspolitiken om bidragstagares passivitet och brist på arbetsmoral som främsta hindret för att ta sig in på arbetsmarknaden (ibid.). Milton menar istället att de allra flesta bidragstagarna blir kvar i systemet eftersom de inte är efterfrågade på arbetsmarknaden. Vidare menar författaren att aktiveringslinjen till och med kan ha negativa effekter på individen då den innebär en ökad kontroll av utsatta grupper i samhället. Den ökade kontrollen begränsar individuella möjligheter och självbestämmande för personer som inte kan välja bort aktiveringskravet. Vidare menar Milton att aktiveringsinitiativ för arbetsökande försörjningsstödstagare som inte kombineras med reella möjligheter att få arbete riskerar att fylla en symbolisk funktion (se även 3.1.), en politik som

signalerar handlingskraft i frågor om marginalisering och exkludering trots att utformningen av samma politik inte har någon bevisad effekt (ibid.).

Salonen (2006) menar att aktiveringslinjens genomslagskraft, trots avsaknad av belägg för positiva effekter, kan förstås mot bakgrund av svängningar i de samhälleliga moraliska och ideologiska värderingarna, det vill säga *indirekta* effekter av kommunala aktiveringsinsatser (ibid.). Dessa effekter jämför författaren med fattigvårdstraditionens avskräckande och legitimerande funktioner. Det är viktigare att visa handlingskraft och att politiken stämmer överens med attityder och värderingar i samhället än att insatserna får resultat.

Även Håkan Johansson (2006) talar om aktiveringslinjens fokus på statlig kontroll och disciplinering snarare än integrering på arbetsmarknaden. Johansson menar att en effekt av aktiveringslinjen kan vara att kontroll av den arbetslösa sökande prioriteras framför individens möjligheter till arbete, eftersom arbetssökandet endast fyller syftet att vara berättigande till försörjningsstöd. Ulmestig (2007) visar att vissa kommuners aktiveringsinsatser endast syftar till att skapa incitament att inte söka socialbidrag. De fokuserar istället en skyldighet till att närvara i projekt som inte fyller någon annan funktion än att den arbetslösa ska vara aktiv och sitta av sin tid.

4. Metod

Syftet med vår undersökning har varit att undersöka *hur* socialarbetare talar om arbetslöshet i allmänhet och i förhållande till deras eget arbete samt att *förstå* detta mot bakgrund av aktiveringslinjen. Det innebär att vår vetenskapsteoretiska utgångspunkt har varit *hermeneutisk* i den bemärkelsen att vår undersökning syftar till *förstående tolkningar* av individens beskrivning av verkligheten utifrån sin upplevda livsvärld (Thurén 2007). Den hermeneutiska utgångspunkten utesluter dock inte att *förklarande* element förekommer i undersökningen (Thomassen 2007). Thomassen menar att förklaring och förståelse löper parallellt i ett tolkningsarbete. I vår undersökning har vi både förklarat vad våra respondenter sagt om ett visst ämne men vi har också försökt förstå betydelsen i det som sagts och förklarat det mot bakgrund av det omgivande sammanhanget. Vi har en induktiv ansats i den bemärkelsen att vårt material genererat vårt teorival (Bryman 2011).

4.1 Val av kvalitativ metod

Vi valde att använda *kvalitativ metod* för att genomföra vår undersökning eftersom ett sådant tillvägagångssätt grundar sig i intresset att försöka *förstå* en annan människas sätt att *förstå* (Bryman 2011). Metodvalet har därmed möjliggjort en djupare och mer beskrivande analys av vårt material vilket enligt Thomassen (2007) framförallt är lämpligt när ansatsen är hermeneutisk och syftar till att forska kring människor.

Vår ursprungliga tanke var att använda oss av fokusgruppsintervjuer för att se hur socialsekreterare talar om arbetslöshet. Anledningen till valet av just fokusgrupper var till en början att vi ville få fler åsikter kring ämnet än vad som varit möjligt med enskilda intervjuer. Bryman (2011) menar dessutom att det med fokusgruppsintervjuer finns stor potential i att tilldelas åsikter och värderingar från deltagarna som inte skulle ha blivit synliga i enskilda intervjuer. Genom diskussion, argumentation och ifrågasättande av övriga deltagares åsikter framkommer och återskapas mer realistiska beskrivningar av vad människor faktiskt tycker.

Vi gjorde ett så kallat *målinriktat urval* vilket betyder att man låter syfte och frågeställningar styra urvalet (Bryman 2011; Wibeck 2000). Vi ville ha en så homogen grupp som möjligt för att underlätta utbytet av information mellan gruppmedlemmarna. Enligt Wibeck (2000) kan gruppmedlemmars liknande referensramar underlätta för just villigheten att dela åsikter eftersom de kan ha närmre till intimitet och samförstånd än om de tillhört olika typer av verksamheter. För oss innebar det att välja socialsekreterare som arbetar inom samma område och därmed mot samma mål.

I vårt fall genomfördes det målinriktade urvalet genom att vi skickade ut ett e-mail med en förfrågan (se Bilaga 1) till samtliga enhetschefer i de olika stadsdelarna i Göteborg stad. Vi talade om att vi var intresserade av att komma i kontakt med socialsekreterare på försörjningsstöd och bad dem vidarebefordra vår förfrågan till sin arbetsgrupp. Ganska snabbt fick vi svar från två personer som var intresserade av att delta i vår undersökning. Dessvärre tog det stopp där och vi stötte på patrull då vissa enhetschefer inte ville skicka ut vår förfrågan till sina arbetsgrupper över huvud taget. Enligt Bryman är möjligheten att få tillträde till en *arena* en politisk process och går genom en s.k. *grindvakt* (Bryman 2011:144). För oss var det enhetscheferna som fyllde funktionen som grindvakt och som i och med det kunde hindra oss i att nå ut med vår förfrågan till våra tänkta fokusgruppsdeltagare. Enhetscheferna hänvisade till hög arbetsbelastning och högt tryck på handläggarna som orsaker till att de valt att inte vidarebefordra våra förfrågningar.

Vi tvingades därmed att tänka om och ställdes inför två val, antingen att hålla fast vid vår metod och försöker skrapa ihop en fokusgrupp eller att byta metod. Tanken på att skrapa ihop en fokusgrupp med dels våra två intresserade socialsekreterare och andra personer med intresse för ämnet, som forskare eller studenter på vår institution, tilltalade oss inte. Det skulle ha inneburit att vårt syfte med fokusgruppen hade gått förlorat. Vi var inte ute efter en gott och blandat påse med en hopsamling av människor som på olika sätt och olika nivåer var bekanta med ämnet. Vi valde därför det andra alternativet, att överge fokusgruppsintervjuerna som metod. Dock var vi fortfarande intresserade av att *förstå* snarare än att *förklara* hur man talar om fenomenet arbetslöshet. Därmed var en övergång till *kvantitativ* metod inget alternativ eftersom vi inte var intresserade av kvantitativa data. Med tanke på den begränsade tid vi hade till vårt förfogande utslöt vi *observation* som metod och bestämde oss för att hålla fast vid intervju som metod, dock med enskilda intervjuer istället för gruppintervjuer.

4.1.1 Val av undersökningsmetod

Eftersom vårt syfte med studien har varit att försöka förstå socialarbetares förståelsehorisont passade den kvalitativt semistrukturerade intervjun bra som undersökningsmetod då den möjliggör fylliga och detaljerade svar. Den innebär vidare en viss struktur i form av specifika teman som intervjun ska beröra samtidigt det lämnas ett större utrymme för respondenternas svar än med den strukturerade intervjun (Bryman 2011). En semistrukturerad intervju ger respondenterna en större frihet och möjliggör att intressanta resonemang kan följas upp med ytterligare frågor som uppkommer i situationen. På detta sätt blev intervjuprocessen följsam, den rörde sig i riktning med respondenternas svar snarare än våra frågor. Eftersom vi intresserade oss för våra respondenters förståelse av verkligheten kändes det viktigt att så långt som möjligt undvika en allt för styrande intervju. Dock behövde vi ändå en viss struktur för att kunna

besvara vårt syfte och våra frågeställningar. För oss som intervjuare innebar den semistrukturerade intervjuformen att vi var tvungna att vara uppmärksamma på vad som sades för att inte upprepa frågor som redan behandlats samtidigt som tankeväckande uttalanden kunde uppmärksammas och ombes att vidareutvecklas.

4.1.2. Intervjuguiden

Vid samtliga intervjuer använde vi oss av en intervjuguide med öppna frågor (Bilaga 2)(Bryman 2011). Vid utformningen av vår intervjuguide utgick vi från våra frågeställningar och tidigare forskning. Vi formulerade frågeställningarna i intervjuguiden noggrant för att så långt som möjligt undvika ledande eller otydliga frågor. Vi valde att dela in intervjuguiden i tre teman för att skapa en tydligare struktur runt frågorna. Guiden kändes vid första anblick lite väl strukturerad eftersom vi så utförligt skrivit ner och formulerat våra frågor. Anledningen till att vi utformade guiden på detta vis berodde i första hand på våra bristande erfarenheter som intervjuare. Vår tanke var att väl formulerade frågor i guiden skulle kunna få oss att slappna av mer i själva intervjusituationen. Vi skulle inte behöva fastna för mycket i att formulera frågor i stunden och därmed skulle risken för *ledande frågor* reduceras. Att undvika ledande frågor så långt som möjligt är viktigt eftersom de kan leda respondenterna i att svara på ett visst sätt som en följd av att de ledande frågorna kan uppfattas som en påtryckning från intervjuaren (Bryman 2011). Återigen är detta viktigt eftersom vi är ute efter respondenternas förståelse av verkligheten och inte efter vad de tror att vi vill höra. Vi försökte även att utforma intervjuguiden fri från våra egna värderingar och förförståelse kring ämnet arbetslöshet. Vi ville så långt som möjligt undvika att styra respondenternas svar mot ett av oss omedvetet men förutbestämt resultat.

Vi genomförde sedan en *pilotintervju* för att få en uppfattning om hur väl vår intervjuguide och våra frågor fungerade (Bryman 2011). Vi valde att genomföra pilotintervjun med två socionomstudenter som båda jobbat som socialsekreterare med försörjningsstöd. Vi uppmanade dem att tillsammans diskutera våra frågor. Efteråt diskuterade vi gemensamt hur det känts att svara på frågorna och om några delar behövde förändras. Med hjälp av den information vi fick efter pilotintervjun bestämde vi oss för att i slutet av intervjuguiden ha en fråga som återkopplade till de inledande frågorna om arbetslöshet. Detta för att se om respondenterna under intervjuens gång kommit att tänka på ytterligare sätt att se på saken. Vi gjorde även mindre ändringar i vissa frågor för att ytterligare förtydliga kopplingen till vårt syfte och våra frågeställningar.

4.2 Urval

Bryman (2011) menar att det *målinriktade urvalet* är det mest rekommenderade bland författare som skriver om kvalitativa urvalsstrategier. Genom vårt första urval, socialsekreterare inom försörjningsstöd, kom vi i kontakt med två intressenter som visat intresse för att delta i fokusgrupperna. Trots att själva intervjuformen förändrats från fokusgrupp till enskild intervju så var vårt fokus detsamma som tidigare. Vi frågade därför våra två intressenter om de skulle kunna tänka sig att ställa upp på en enskild intervju istället, båda två accepterade. Vi menar att enbart två intervjuer inte skulle gett oss nog med empiri så vi började fundera på hur vi skulle få tag på fler respondenter. Vägen till socialsekreterare på försörjningsstöd inom Göteborgs stad var stängd så vi började fundera på om andra socialarbetare skulle kunna tänkas tillföra något i vår studie. Eftersom vårt huvudsakliga intresse var att undersöka arbetslöshet utifrån arbetslösa försörjningsstödstagare var handläggare på arbetsförmedlingen inget alternativ. Vi bestämde oss istället för att försöka komma i kontakt med socialarbetare inom kommunens arbetsmarknadsinsatser (se 2.6). De arbetar med samma målgrupp som socialsekreterarna på försörjningsstöd vilket för oss innebar att vi fortfarande kunde ha huvudfokus på de arbetslösa försörjningsstödstagarna. Det slog oss att vi genom att få med utförarledet skulle kunna få ett bredare perspektiv på hur man jobbar med arbetslösa försörjningsstödstagare än vad vi hade fått om vi bara intervjuat socialsekreterare på försörjningsstöd. Därmed beslutade vi oss för att socialarbetare inom utförarverksamheterna skulle tillföra viktig kunskap i förhållande till syftet med vår studie.

Via en bekant fick vi upplysningar om en kontakt inom en kommunal arbetsmarknadsinsats som uppgavs ha ett stort intresse för vårt ämne. Vi tog kontakt med personen ifråga som mycket riktigt gärna ville delta i vår studie. I samband med intervjun med hen fick vi hjälp med ytterligare kontakter till socialarbetare inom kommunala arbetsmarknadsinsatser. Vi skulle därmed vilja vidareutveckla benämningen på vårt urval till ett *målinriktat-snöbollsurval* eftersom vi under hela processen varit ute efter en särskild typ av respondent, *målinriktat*, och samtidigt via vår egen kontakt blivit vidarebefordrar till vår tredje respondent som i sin tur hjälpte oss till våra sista respondenter, *snöboll* (Bryman 2011).

4.2.1 Presentation av respondenter

Vi har intervjuat totalt tre socialsekreterare verksamma inom försörjningsstöd och tre socialarbetare verksamma inom två olika kommunala arbetsmarknadsinsatser. Vi har valt att benämna samtliga respondenter som *socialarbetare* då vi inte syftat till att visa på skillnader mellan företrädare för de olika verksamheterna eller deras respektive uppdrag (se 2.6 och 2.7). Socialsekreterare på försörjningsstöd arbetar med myndighetsutövning och beslutar om insatser för sina klienter. Socialarbetare

inom kommunala arbetsmarknadsinsatser arbetar som utförare på uppdrag av socialtjänsten. Samtliga respondenter är utbildade socionomer och har olika lång yrkeserfarenhet. De har arbetat olika länge inom de för studien aktuella verksamheterna, mellan ett och åtta år. Vi har inga exakta siffror på år inom yrket utan endast att yrkeserfarenheten hos våra respondenter sträcker sig mellan ett och trettio år.

4.3 Etiska principer

I vår studie har vi tagit hänsyn till Vetenskapsrådets Forskningsetiska principer, *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet* (Vetenskapsrådet 2002). De fyra principerna används för forskning inom human- och samhällsvetenskap vid Göteborgs Universitet.

Informationskravet innebär att deltagare ska informeras om att deltagandet är frivilligt och att de har rätt att avbryta sin medverkan om de så önskar. Vidare rekommenderar rådet att den information som lämnas till respondenterna skall innehålla sådant om undersökningen som kan tänkas påverka den enskildes vilja att medverka. I vårt fall har vi valt att informera om syftet med vår undersökning och att deltagandet är frivilligt och anonymt i samband med det första utskicket av förfrågningar om deltagande i studien (se Bilaga 1). Samma information delgavs respondenten i samband med varje intervju.

Samtyckeskravet hänger samman med informationskravet eftersom den tillfrågade ska veta vad den samtycker till. Samtyckeskravet innebär ett krav på forskaren att inhämta deltagares samtycke och utgår från att medverkan i studien är frivillig.

Konfidentialitetskravet innebär att de personliga uppgifter som ingår i undersökningen ska behandlas med största möjliga konfidentialitet. I vårt fall har det inneburit att vi inte skrivit respondenternas namn, befattning, verksamhets- eller stadsdelstillhörighet. Vi har även valt att i presentationen av vår undersökning omformulera delar av citat som skulle kunna avslöja något av ovan nämnda.

Nyttjandekravet innebär att de uppgifter som samlas in endast får användas i forskningsändamål. Vi informerade våra respondenter om att inspelat material och transkribering av materialet kommer att kasseras så snart uppsatsen blivit godkänd. Vidare att det endast är vi som kommer ha tillgång till materialet och att det enbart kommer att användas till just denna studie. Vidare har vi informerat våra respondenter om att vår färdigställda uppsats, vid godkännande, kommer att publiceras digitalt vilket innebär att den kommer att finnas tillgänglig för elektronisk nedladdning. I samband med intervjuerna har vi även erbjudit våra respondenter att ta del av vår uppsats genom att vi skickar ut den i digital upplaga via e-post.

4.4 Genomförande av intervjuer

Vi var måna om att intervjutillfället inte skulle bli ett alltför stort avbrott i våra respondenters dagliga arbete, därmed genomfördes samtliga intervjuer på respektive respondents arbetsplats. Längden på intervjuerna varierade mellan 58 och 78 minuter. Intervjuerna inleddes med att vi berättade syftet med vår studie samt kort gick igenom de etiska riktlinjerna, informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet.

Den ursprungliga tanken var att genomföra fyra intervjuer med en respondent i respektive intervju. Planen förändrades då två av våra respondenter ville ha med ytterligare en kollega i intervjun för att kunna erbjuda en bredare bild av den representerade verksamheten. Vi accepterade detta eftersom vi inte vågade riskera att förlora respondenterna och återigen äventyra vår undersökning.

Vi diskuterade inför genomförandet för- och nackdelar med att båda två skulle sitta med under intervjun. Nackdelen med att vara två kan vara att maktövertaget över respondenten som intervjuaren redan har riskerar att förstärkas (Kvale & Brinkmann 2007). Då det är forskaren som både definierar och kontrollerar intervjusituationen finns en inbyggd asymmetri i densamma, det är inte ett samtal mellan likställda parter. Fördelen med att båda satt med är att ingen gått miste om någon del av processen. Vi tänkte oss att inte sitta med skulle vara en nackdel eftersom det händer mycket under en intervjusituation som inte kan återberättas och som inte kommer med genom att enbart lyssna på ett band. Gester, känslouttryck och kroppsspråk är en stor del av intervjutillfället även om kroppsspråket inte kommer att användas i analysen (ibid.). Dessutom menar vi att det fyllde en viktig funktion i att vara två under intervjutillfället eftersom vi, som vi redan poängterat, är ovana intervjuare och kan komma att missa spännande sidospår. Genom att medverka i intervjun båda två möjliggjorde vi även för att komplettera varandras *förståelsehorisonter* (Thomassen 2007). Enligt Thomassen innebär förståelsehorisonten att vi har olika erfarenheter och ramar inom vilka vi förstår omvärlden. Vår tanke var att en av oss skulle hålla i intervjun medan den andra satt med som observatör. Observatören skulle i slutet av intervjun få möjlighet att återkoppla till intressanta uttalanden som intervjuaren inte följt upp eller ställa frågor som dykt upp hos denne under intervjun. I och med detta skulle ett bredare perspektiv kunna uppnås än om vi genomfört intervjuerna var för sig.

Inför intervjun förklarade vi för våra respondenter varför vi båda satt med men var noggranna med att poängtera att enbart en av oss skulle leda intervjun och att den andra helt enkelt satt med som observatör. Vi förklarade vidare att observatören skulle ställa frågor när denne tyckte att intervjuaren missat ett viktigt spår.

4.5 Bearbetning och analys

Vi försökte så snart som möjligt efter intervjuerna transkribera dem eftersom vi ville ha intervjusituationen färskt i minnet. Vi såg inspelning och transkribering av intervjuerna som en viktig del i att, så långt som möjligt, behålla våra respondenters utsagor. För att undvika syftningsfel valde vi att göra *ordagranna* transkriberingar av våra inspelade intervjuer. Trots att tolkning är del i den kvalitativa metoden är det inte meningen att tolkningen ska ske omedvetet, vi ville i allra högsta grad tolka det våra respondenter sagt och inte det vi *trodde* att de sagt (Bryman 2011; Wibeck 2000). Att försöka komma nära respondenternas faktiska uttalanden under analysen kräver att transkriberingen är så sanningsenlig som möjlig och att tolkningsutrymmet är minimalt.

Vi har inte använt oss av en typisk systematisk analysmetod utan snarare av det Kvale & Brinkmann (2009) kallar *bricolage*, ett eklektiskt sätt att skapa mening. Att tillämpa *bricolage* innebär en blandning av *ad-hoc* tekniker för att analysera kvalitativ empiri. Dessa tekniker har för oss innefattat att till en början *söka mönster* i vår empiri och välja ut uttalanden som vi spontant kände var intressanta i förhållande till vårt ämne. Vi gjorde det genom att lyssna igenom den första intervjun samt att läsa igenom utskriften en andra gång för att göra oss väl bekanta med dess innehåll.

Vid nästa genomläsning försökte vi att förutsättningslöst markera och kommentera särskilt intressanta uttalanden. Det ska påpekas att genomläsningen självfallet inte var helt förutsättningslös eftersom vi styrdes av vår tidigare forskning, vår förförståelse och vårt syfte och frågeställningar. Ganska snart började ett antal *kategorier* utkristallisera sig ur vår empiri (Kvale & Brinkmann 2009). Exempel på några av våra första kategorier var *Strukturella orsakförklaringar*, *individuella orsakförklaringar*, *anställningsbar/oanställningsbar*, *ansvar*, *arbetsförmåga* och *förändra/anpassa individen*. Resterande del av den första intervjun bearbetades sedan med hjälp av de kategorier vi funnit samtidigt som vi höll ögonen öppna efter nya kategorier. För att underlätta fortsatt bearbetning kodade vi samtliga kategorier i olika färger. Under genomgången av de tre övriga utskrifterna tillkom fler kategorier varav vissa kom att inkorporeras i redan befintliga sådana. När alla intervjuer var kodade och kategoriserade hade vi tolv kategorier och vi valde att minska antalet kategorier för att på så sätt få en mer överskådlig empiri. Med hjälp av vår empiri, syftet och våra frågeställningar sökte vi efter ett *övergripande mönster* och skapade fem *teman*; *orsaker och lösningar*, *synen på arbeteslösa*, *insatsens funktion/socialtjänstens uppdrag*, *arbetssätt/arbetsstrategier* samt *attityder och värderingar*. De tolv ursprungliga kategorierna integrerades under denna process i våra fem teman. När samma kategori uttryckte flera teman klistrades uttalandet i sin helhet in i samtliga passande teman. Detta för att behålla dess sammanhang eftersom lösryckta meningar kan leda till feltolkningar vilket vi så långt som möjligt försökt undvika.

Anledningen till att vi valde att koda och tematisera vår empiri utan att utgå från en särskild teori var för att möjliggöra en vidare tolkning. Kvale & Brinkmann (ibid.) menar att en teoretisk förståelseram alltid riskerar att resultera i en snedvridning av tolkningen och att en sådan snedvridning är svår att undvika. Vi valde att försöka undvika det så långt det går just genom att inte tillämpa någon teori i vår första bearbetning av empirin.

Som Kvale & Brinkmann (2009) säger kan en teoretisk tolkning av en intervjutext dock möjliggöra en ny kontext för reflektion över ursprungliga intervjuteman samt dra in nya dimensioner av aktuella fenomen. Vilket var precis vad vi syftade att göra då påbörjade nästa del i bearbetningsprocessen av vårt material. Det var svårt för oss att gå ifrån kategorisering och tematisering till att finna och applicera en tillämpbar teori på vår empiri. Med hjälp av tidigare forskning hittade vi Ruth Levitas och Espen Dahls socialpolitiska diskurser (se 5.1). De fyra diskurserna har vi använt för att kunna förstå innehållet i våra valda teman mot bakgrund av tidigare forskning. Därmed har diskurserna fungerat som en länk mellan vår empiri och vårt syfte och frågeställningar. Nästa del i processen innebar att vi gick igenom innehållet i samtliga teman ytterligare en gång. Vi började med att gå igenom temat *orsaker och lösningar* där vi sorterade in uttalanden utifrån vilken diskurs de förespråkade. Empirin i detta tema blev det som användes för att besvara vår första frågeställning, *hur beskriver våra respondenter orsaker och lösningar till arbetslöshet som fenomen?* Uttalanden från resterande fyra teman sorterades in under passande diskurs och genererade den empiri som vi använt för att svara på vår andra frågeställning, *hur talar våra respondenter om arbetslöshet utifrån sitt eget arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare?*

Det tredje avsnittet i vår analys som svarar på vår tredje frågeställning skiljer sig från de två första avsnitten. Vi har i det avsnittet valt att inte presentera ytterligare resultat utan att vidare analysera vårt tidigare presenterade resultat. Med hjälp av valda teoretiska begrepp *institution, legitimitet, regulativ- och normativ pelare* samt *individualisering* och tidigare forskning har vi analyserat *vad i respondenternas uttalanden är uttryck för de normer och värderingar som präglar aktiveringspolitiken och en individualiserad syn på arbetslöshet*, vår tredje frågeställning.

4.5.1 Förtydligande för presentation av resultat och analys

I vårt kapitel *resultat och analys* har vi noggrant presenterat vår valda empiri utifrån de fyra diskurserna när vi svarat på våra två första frågeställningar. När vi presenterat citat i vår löpande text har vi försökt behålla ursprungsformuleringen men formulerat om vissa uttalanden för att underlätta läsförståelsen samt för att minska risken att respondentens identitet avslöjas. Av samma anledning har vi valt att inte koda våra respondenter när vi presenterat citat. Dessutom hade en sådan kodning inte fyllt någon funktion i vår undersökning då vi varit ute efter att

exemplifiera olika sätt att tala om arbetslöshet. Vi har i vår löpande text valt att presentera de fyra diskurserna utifrån deras respektive förkortningar; RED, SID, MUD och PAD. Den ena orsaken till detta val har varit att underlätta läsbarheten. Den andra orsaken har varit att vi ansett benämningarna på de olika diskurserna till viss del varit missvisande för diskursens innehåll. Genom att därmed använda en förkortning har vår förhoppning varit att läsaren har hela diskursens betydelse i åtanke under läsningen istället för att fastna vid vad benämningen på diskursen signalerar. Ett exempel är den socialt *integrerande* diskursen som inte är mer integrerande än den redistributiva.

4.6 Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Reliabilitet handlar om undersökningens tillförlitlighet vilket Bryman (2011) delar in i intern- och extern reliabilitet. Den *interna reliabiliteten* innebär tillförlitlighet *inom* materialet medan extern reliabilitet innebär huruvida en undersökning kan reproduceras och generera samma resultat. Extern reliabilitet är inte aktuellt i vårt fall eftersom den syftar till att ett resultat ska kunna reproduceras av andra forskare vid en annan tidpunkt. Vi har varit ute efter att exemplifiera attityder och värderingar kring ett på förhand bestämt ämne utifrån en viss tidpunkt och ett visst sammanhang, och är därmed inte reproducerbart. Däremot menar vi att vi, med vår undersökning, uppnått en hög grad av intern reliabilitet. Vi har båda varit medverkande under hela insamlings- och analysprocessen och tillsammans kommit överens om en gemensam tolkning vilket minskar risken för ensidiga tolkningar av materialet och därmed en missvisning av det undersökta området. Dessutom har vi båda varit delaktiga i utformningen alla uppsatsens skriftliga delar. Kvale & Brinkmann (2009) menar att en undersöknings tillförlitlighet dels kan hänga samman med graden av styrning under intervjun genom mer eller mindre ledande frågor. Som vi belyst i vår beskrivning av intervjuguiden har vi arbetat för att undvika ledande frågor och därmed möjliggjort för att respondenternas faktiska åsikter och värderingar kommer till uttryck. Vidare har vi, för att öka graden av vår undersöknings reliabilitet, även spelat in materialet och transkriberat ordagrant. För att öka tillförlitligheten och transparensen i vår undersökning har vi så noggrant som möjligt redovisat de olika stegen i arbetsprocess genom att vi försökt visa hur vi tänkt och resonerat kring olika val. (Bryman 2011; Kvale & Brinkmann 2009).

En studies *validitet* syftar till överensstämmelsen mellan det forskaren säger sig undersöka och det densamma faktiskt undersöker (Bryman 2011). Kvale & Brinkmann (2009) menar att validering är något som pågår under hela forskningsprocessen och inte bara under slutskedet. Med hjälp av författarnas *valideringsstadier* har vi bedömt vår validitet över hela forskningsprocessen. Till att börja med har vi aktivt haft med oss vårt syfte och våra frågeställningar för att kunna ifrågasätta de val vi gjort och de begränsningar vi gjort. Vi har vidare

använt tidigare forskning i vår utformning av intervjuguiden för att säkerställa länken mellan studiens syfte och intervjuernas innehåll samt vid val av teori för vår analys. Vi menar att detta ökat studiens validitet eftersom det ökat överensstämmelsen mellan empiri och teori vilket enligt Bryman (2011) är en förutsättning för hög validitet. Vi har dessutom använt oss av en pilotintervju som validerar intervjuguiden i sig. Detta eftersom pilotintervjun genomfördes med personer som förväntats ha haft liknande förståelsehorisont som våra respondenter då de båda har erfarenheter från arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare. Trots att vi inte syftat till en grundlig språkanalys har vi transkriberat ordagrant för att undvika de *syftningsfel* som kan uppstå när man omvandlar tal till text (ibid.). Vi menar att det kan minimera risken för en *dubbel tolkning* där vi först tolkar inspelningen och sedan tolkar vår egen tolkning. Istället har vi genom noggrann transkribering skrivit ut våra respondenters faktiska uttalanden och tolkat dem. Vi har under hela processen varit öppna med att vårt sätt att tolka inte är det enda sättet att tolka på, och försökt möjliggöra för läsaren att se *hur* vi tolkat. Det här ser man framförallt i vår resultat- och analysdel där vi bland annat poängterat och visat på att de inte föreligger några vattentäta skott mellan de diskurser vi valt att utgå från i vår teoretisering.

Frågan om *generalisering* blir inte aktuell i vår studie eftersom vi varit ute efter *kontextuell förståelse* snarare än generalisering av våra slutsatser (Bryman 2011; Kvale & Brinkmann 2009).

4.7 Metodreflektioner

Under arbetsprocessen har vi funderat över hur det faktum att vi i ett tidigt skede var tvungna att byta undersökningsmetod påverkat oss. Dock tror vi att det val vi gjorde var det bästa vi kunde göra i den situationen utan att behöva ändra vår undersöknings fokus. Undersökningen har ändå resulterat i att vi kunnat visa hur man kan tala om arbetslöshet men inte utifrån fokus på gemensamt meningsskapande utan snarare på exemplifierande uttalanden.

Trots att vi har respondenter som tillhör olika verksamheter har vi valt att inte göra jämförelser inom materialet utifrån verksamhetstillhörighet. Vi valde att bortse från jämförelser dels på grund av att vi haft så få respondenter och inte ville att uttalandena skulle kunna knytas till person. Vi har inte varit ute efter jämförelser utan efter ett bredare perspektiv och exempel på hur man kan tala om arbetslöshet utifrån arbetet med arbetssökande försörjningsstödstagare. Valet att inte koda våra respondenter i förhållande till citat har vi diskuterat en hel del. Vi har varit medvetna om att det minskar transparensen för läsaren men samtidigt har det inneburit en minskad risk för en missvisande presentation av våra respondenters uttalanden. Detta eftersom vi inte syftat till att visa på hur många gånger en viss respondent förespråkar vissa uttalanden utan att visa hur presenterade uttalanden förespråkar en viss diskurs.

En ytterligare fundering vi haft var under genomförandet av intervjuerna då vi ställdes inför att snabbt besluta om vi skulle ha parintervjuer eller inte. I det ena fallet rörde det en av våra ursprungliga intressenter, som i första hand gått med på att ställa upp på en fokusgruppsintervju. Det hade inte varit etiskt försvarbart att neka hen att ha med sig en kollega eftersom medverkan ska vara frivillig och hen från början varit inställd på gruppintervju. Med tanke på att intervjun skulle kretsa kring attityder och värderingar om ett, inom området, aktuellt ämne ansåg vi det inte vara personligt utlämnande att vara en istället för två. Det var dessutom våra respondenters förfrågan om att vara två och inget vi ansåg skulle påverka resultatet negativt. Dock var inte vår intervjuguide anpassad till parintervjuer vilket kan ha påverkat kvaliteten på de två parintervjuerna. Vi fick dock både ta del av monolog och dialog hos respondenterna vilket var väldigt givande och gjorde att ämnet blev grundligt belyst.

Vår valda analysmetod innebar ett tidskrävande arbete och flera genomgångar av empirin för att kunna plocka ut det som varit intressant för vårt syfte och frågeställningar. Det positiva med genomgångssättet har varit att vi kunnat se många nyanser i vår insamlade empiri. Det negativa har varit att vi varit tvungna att sälla bort vissa delar av empirin. Denna process var tuff och krävde mycket diskussion och eftertanke från oss. Vi var medvetna om att vår förförståelse och den tidigare valda forskningen påverkade urval och tolkning av empirin.

Vi var medvetna om att det inte förekommer några vattentäta skott mellan våra valda diskurser. Vi har försökt att poängtera detta för läsaren när vi presenterat vårt resultat och analyserat detsamma. Vi hade kunnat välja att bara ta de två ytterligheterna, den redistributiva och den paternalistiska diskursen (se 5.1) men då hade nyanserna i vår empiri gått förlorade.

5. Teori

Vår studie har syftat till att undersöka om och hur synen på arbetslöshet som individuellt orsakat gestaltas i socialtjänstens arbete med försörjningsstöd. Socialarbetarnas attityder och värderingar kring arbetslöshet har vi förstått mot bakgrund av de normer och värderingar som präglar aktiveringslinjen. För att kunna säga någonting om förhållandet mellan dem har vi valt att utgå från fyra socialpolitiska diskurser. Nedan presenteras de olika diskurserna utifrån dess upphovsmakare och syfte. Vidare redovisas varje diskurs var för sig för att deras respektive *karaktärsdrag* ska bli så tydliga som möjligt. I vår tolkning och formulering av diskurserna har vi använt oss av följande texter; Ruth Levitas *The inclusive society* (1998), Espen Dahls *Does workfare work? - The norwegian experience* (2003) samt Pia Milton *Arbete istället för bidrag? Om aktiveringskraven i socialtjänsten och effekten för de arbetslösa bidragstagarna* (2006).

Vidare presenteras de valda teoretiska begrepp som vi använt för att svara på vår tredje frågeställning. Vi har valt att ta hjälp av *institution* och *individualisering* för att förstå framträdande attityder och värderingar mot bakgrund av tidigare forskning och aktiveringslinjens individualiserade prägel.

5.1 Redogörelse för valda socialpolitiska diskurser

Ruth Levitas (1998) formulerar tre socialpolitiska diskurser i boken *The inclusive society - Social exclusion and new labour*. Dessa diskurser benämns av Levitas; *the redistributive discourse* (RED), *the social-integrationist discourse* (SID) och *the moral underclass discourse* (MUD). Diskurserna är utformade i syfte att beskriva socialpolitiska strategier som använts i Europa för att förhindra social exkludering och marginalisering (ibid.). Neergard (2006) menar att innebörden av social exkludering kan förstås som att individen blivit fräntagen medborgarskapet. Begreppsparet exkludering och inkludering kan därför användas för att förstå den utveckling som gjort medborgarskapet mer exklusivt och endast tillgängligt för vissa samhällsmedborgare att delta som en fullvärdig medlem av samhället. Samtliga diskurser betonar arbete i någon form som en förutsättning för integrering i samhället (Levitas 1998). Diskurserna utgår från olika orsaksförklaringar till varför människor blir arbetslösa och inriktar sig på olika politiska strategier för integrering i samhället (ibid.). Trots att Levitas tre diskurser omfattar ett bredare perspektiv av socialpolitiken har vi valt att använda diskurserna för att ringa in de attityder, normer och värderingar som präglar aktiveringslinjens utformning eftersom den kommit att starkt prägla arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare (se 2.4).

5.1.1 Den redistributiva diskursen (RED)

The redistributive discourse har vi valt att benämna *den redistributiva diskursen (RED)*. Social exkludering är enligt denna diskurs orsakad av brister i den samhälleliga strukturen vilket medför en ojämlik fördelning av sociala och ekonomiska resurser (Levitas 1998). Försörjningsstödstagande och arbetslöshet ses utifrån denna diskurs som en konsekvens av brist på arbeten i samhället och brister i välfärdssystemet och dess generella trygghetssystem. Samhällets ojämlika förutsättningar påverkar individens utbildningsnivå, arbetslivserfarenhet och sociala resurser (ibid.). Målet med socialpolitiken är enligt diskursen full sysselsättning och omfördelning av resurser för att nå integrering i ett bredare perspektiv än endast på arbetsmarknaden. De socialpolitiska strategierna för att nå målet riktar sig mot generösa bidragssystem, individens rätt till socialt stöd och utveckling av personlig kompetens.

Det synsätt som präglar RED värderar varje människas rätt till ett värdigt liv. Hit hör rätten till ett socialt sammanhang, rätten att påverka sitt liv och rätten till arbete eller någon form av inkomst, genom arbetsmarknads- och sysselsättningsåtgärder (ibid.). För det sociala arbetet med arbetsökande försörjningsstödstagande innebär detta synsätt att vikt läggs vid det relationsskapande arbetet och en strävan efter en jämlik dialog mellan individen och socialarbetaren.

5.1.2 Den socialt integrerande diskursen (SID)

The social integrationist discourse benämns i vår undersökning *den socialt integrerande diskursen (SID)* (Levitas 1998). Orsaken till social exkludering är enligt diskursen att välfärdsstatens generella trygghetssystem genom otillräckliga arbetsincitament har en passiviserande effekt på människor. Det är den enskildes arbetslöshet och inaktivitet som leder till exkludering. Grundsynen inom diskursen är att människor vill arbeta men att de låses in i långvarigt bidragstagande som en följd av trygghetssystemets utformning. Individens rättigheter är tätt kopplade till densammes skyldigheter och arbete är enligt diskursen en skyldighet snarare än en rättighet. På motsvarande sätt har staten rättigheter och skyldigheter gentemot individen.

Den socialpolitiska strategin är integrering genom arbete på den reguljära arbetsmarknaden (ibid.). Diskursens innebörd för socialt arbete är att individen ska nå självförsörjning genom arbetsincitament som både motiverar och tvingar den enskilde att söka och anta arbete. För att ha rätt till försörjningsstöd är individen skyldig att acceptera i första hand arbete och i andra hand någon typ av sysselsättande insats. Socialarbetaren använder sanktioner och uteblivet bistånd för att få individen att göra det den kan för att bli självförsörjande.

5.1.3 Den moraliska underklassdiskursen (MUD)

The moral underclass discourse har vi valt att kalla *den moraliska underklassdiskursen (MUD)* (Levitas 1998). Enligt denna diskurs orsakas försörjningsstödstagande och arbetslöshet av kulturella faktorer och brister i individens moral. I likhet med SID lägger denna diskurs vikt vid effekten av ett alltför generöst försörjningsstödssystem. MUD syftar, till skillnad från den förra, till att utformningen av välfärdsstatens försörjningsstödssystem underminerar människans arbetsmoral och vilja att försörja sig själv vilket leder till passivitet och långtidsberoende. Diskursen tar sin utgångspunkt i *beroendebegreppet* och målet som socialpolitisk strategi är att individen ska bli oberoende av välfärdssystemet genom någon form av självförsörjning.

Diskursen riktar sig mot individens beteende snarare än samhällsstrukturer och präglas därmed av ett individualistiskt synsätt. Individens bristande moral och avvikande beteende anses vara orsakat av en särskild kultur, *fattigkultur*, där normer och värderingar skiljer sig från samhällsnormen. De människor som tillhör sådana kulturer antas ha en särskild livsstil som de är oförmögna eller ovilliga att bryta med. Individens problem betraktas utifrån denna diskurs som bestående och svåra att förändra. Den socialpolitiska strategin innebär att strama åt bidragsnivåerna och tillämpa arbetstvång. På så sätt antas biståndets attraktivitet och antalet försörjningsstödstagare minska (ibid.).

5.1.4 Den paternalistiska diskursen (PAD)

Utöver Levitas tre socialpolitiska diskurser kommer vi att utgå från Espen Dahls *The paternalistic discourse* (Dahl 2003). Diskursen användes av Dahl som komplement till Levitas diskurser och för forskning med fokus på aktiveringspolitik riktad till arbetslösa försörjningsstödstagare. Dahl undersöker rekryteringsprocessen vid tillämpningen av ALMP, *ActiveLabour-MarketPrograms*, i Norge och huruvida rekryteringen påverkar individens självförsörjning.

The paternalistic discourse (Dahl 2003) benämns *den paternalistiska diskursen (PAD)*. Enligt diskursen orsakas försörjningsstödstagande och arbetslöshet av alltför generösa försörjningsstödssystem vilket medför att individen passiviserar och utvecklar ett beroende av välfärdsstatens försörjning. Likt MUD har PAD sin utgångspunkt i *beroendebegreppet* men skiljer sig i att passiviseringsprocessen i detta fall även är en följd av socialarbetarens och socialtjänstens alltför tillåtande och kravlösa hållning gentemot den försörjningsstödstagaren. Individens ansvar över sin situation är i fokus även enligt denna diskurs och välfärdssystemet antas underminera viljan att arbeta och att försörja sig själv.

Enligt denna socialpolitiska strategi är vilket arbete som helst bättre än bidrag för att integreras i samhället (ibid.). För att nå målet ska individen vara arbetssökande på heltid och tilldelas aktiv hjälp från socialtjänsten. Det sociala arbetet präglas därmed av en uppfostrande och disciplinerande roll och socialarbetaren ska genom stöttning och ledning hjälpa den enskilde att förändra

sitt beteende och att lära sig ta konsekvenser av sina handlingar. Genom noggrann behovsbedömning och kontroll i kombination med tvingande åtgärder, krav och sanktioner ska socialarbetaren få ut individen i självförsörjning. Med hjälp av detta ska socialarbetaren hjälpa individen att återfå sin initiativförmåga, se sina möjligheter och att återfå arbetsmoral.

5.1.5 Motivering till valda diskurser

Detta avsnitt syftar till att förtydliga hur de olika diskurserna kan användas och vad de förspåkar för socialpolitiska synsätt samt hur de förhåller sig till vår undersökning.

Dahl (2003) menar att RED förespråkar ett traditionellt europeiskt tillvägagångssätt. Däremot är SID en förespråkare för den socialpolitiska strategi som kommit att präglade europeisk socialpolitik sedan 1990-talet (Dahl 2003; Neergard 2006). Båda dessa diskurser fokuserar social exkludering medan MUD och PAD tar sin utgångspunkt i beroendebegreppet som har ursprung i 1980-talets nykonservativa USA (Dahl 2003). Enligt Neergard (2006) framträder Levitas diskurser i den svenska arbetsmarknadspolitik genom en förskjutning från RED mellan 80- och 90-talet, till SID under 90-talet och tidigt 2000-tal och vidare till MUD. Även inom svensk arbetsmarknadspolitik har diskurserna överlappande betydelser och utesluter inte varandra.

I rapporten *Arbete före bidrag? Om aktiveringskraven i socialtjänsten och effekten för de arbetslösa bidragstagarna* (2006) använder Milton RED och PAD som utgångspunkt i undersökningen av olika aktiveringsprogram framgångsrikhet. Den aktiveringsmodell som präglades av PAD beskrivs av Milton som ett strikt aktiveringsprogram som utgick från att individen skulle vara arbetsökande på heltid för att ha rätt till försörjningsstöd. Den aktiveringsmodell vars utformning präglades av RED hade ett arbetssätt som stämde väl överens med en traditionell svensk handläggning med fokus på sociala rättigheter och individuella behov.

Till skillnad från Milton har vi valt att använda oss av samtliga presenterade diskurser då vi syftat till en bred förståelse för olika sätt att tala om arbetslöshet och inte nöjt oss med att fokusera på de två ytterligheterna. SID valde vi eftersom den haft en stor betydelse för arbetsmarknadspolitik i både ett nationellt och ett internationellt perspektiv. Dessutom blev SID framträdande under 90-talet vilket var samma tid stora förändringarna skedde i socialtjänstlagen och därmed i socialtjänstens uppdrag med arbetslösa försörjningsstödstagare. MUD har vi valt att använda oss av eftersom vi menar att den ligger nära aktiveringslinjens drag av fattigvårdstraditionen. PAD har vi valt att använda eftersom den tidigare använts just för forskning kring aktiveringspolitik för arbetslösa försörjningsstödstagare, både nationellt och internationellt.

5.2 Institution som teoretiskt begrepp

Genom att använda oss av begrepp från *den institutionella teorin* har vi syftat till att förstå våra resultat i ett bredare perspektiv och svara på vår tredje frågeställning. Begrepp från den institutionella teorin har varit relevanta i vår undersökning för att förstå varifrån åsikter och värderingar kommer. Scotts (2008) begrepp, *den institutionella omvärlden*, ger en förståelse för hur normer och värderingar i samhället påverkar hur organisationer *bör*, *ska* och *kan* organiseras. Offentliga organisationer är i hög grad beroende av den institutionella omvärlden (Jacobsen & Thorsvik 2008). Eftersom de finansieras av skattebetalarna är det viktigt att ge desamma intrycket av att organisationen förvaltar uppdraget på ett korrekt sätt. Dessutom är offentliga organisationer beroende av legitimitet för att kunna bedriva sin verksamhet. Eftersom samtliga respondenter tillhör offentliga organisationer med uppdrag utifrån socialtjänstlagen (se 2.7) är valda begrepp i hög grad relevanta för att ytterligare fördjupa analysen av våra resultat.

5.2.1 Legitimitet och institutionella pelare

Legitimitet är det stöd för en organisation eller verksamhet som finns i samhället. För att uppnå legitimitet i förhållande till omgivningen är det helt avgörande att organisationer ger intryck av att vara i samklang med de normer och värderingar som råder i ett visst samhälle vid en viss tidpunkt. (Hollerz 2010, Jacobsen & Thorsvik 2008).

En organisations institutionella omvärld är sammansatt av tre institutionella pelare, *regulativ*-, *normativa*- samt *kognitiv pelare*, vilka organisationer måste förhålla sig till för att erhålla legitimitet (Scott 2008). Vi har valt ut två av dessa pelare för att ytterligare fördjupa analysen av våra resultat. *Den regulativa pelaren* består av de lagar och regler som definierar hur uppgifter inom en viss organisation ska utföras (ibid.). Det kan förstås som det en organisation *ska* göra för att uppnå och behålla legitimitet (Hollertz 2010). *Den normativa pelaren* består av de normer och värderingar som existerar i samhället och som påverkar hur en organisation arbetare i förhållande till mål eller målgrupp (Scott 2008). Det en organisation *bör* göra för att uppnå eller behålla legitimitet (Hollertz 2010).

5.3 Individualisering som teoretiskt begrepp

För att ytterligare fördjupa vår analys mot ett samhällsperspektiv och kunna se förhållandet mellan våra resultat utifrån de socialpolitiska diskurserna och de attityder och värderingar som präglar aktiveringslinjen har vi valt att använda oss av *individualisering* som teoretiskt begrepp. Beck & Beck (2002) menar att ett avgörande drag i samhällets individualiseringsprocess är kravet på *aktivt handlande* från individen. Vidare är sociala risker individualiserade och det är

individen själv som bär ansvaret för sin trygghet och välfärd. Arbetsmarknaden präglas av krav på flexibilitet, konkurrenskraft och rörlighet och efterfrågar därmed individer med hög grad av initiativförmåga, flexibilitet och rörlighet (Beck & Beck 2002, Bauman 2002). Individualisering är inte något självvalt utan är påtvingat individen för att passa in i ett samhälle där ansvar och anställningsbarhet är centralt och en fråga som individen själv måste hantera. Individualiseringens kärna är att sociala fenomen, som i själva verket är strukturellt orsakade samhällsproblem, hanteras som personliga problem med den enskilde individen som ansvarig för lösningen.

Även Zygmunt Bauman (2002) beskriver *individualiseringen* som ofrånkomlig snarare än som ett individuellt val och som en oundviklig effekt av dagens moderna samhälle. Från att fokusera det rättvisa samhället menar Bauman att den politiska diskursen, genom individualiseringen, förskjutits mot att fokusera rättvisa utifrån individen. Tillsammans med individens rättigheter tillkommer individens skyldigheter, det är individen själv som bär det fulla ansvaret för sina handlingar, sina livsval och de problem hen ställs inför. Fokuseringen mot individens skyldigheter blir framförallt framträdande för *underklassen*, försörjningsstödstagarna, vilka gradvis men konsekvent berövats sitt medborgarskap och sitt självbestämmande. Det är dessa människor som är *individualiseringens förlorare*. Vidare innebär individualiseringen ett nyttoorienterat samhälle där det inte finns rationella skäl till varför vi ska ta hand om andra. Framgång i det individualiserade samhället mäts i individens förmåga att konsumera vilket innebär att underklassen blivit en kategori människor som befinner sig utanför det sociala systemet och som övriga samhället skulle klara sig bättre utan. Den resurssvaga underklassen är enligt Bauman (ibid.) den mest utbytbara delen av det ekonomiska systemet. Vidare är dessa människor stående utanför normen eftersom de inte har de förmågor som eftertraktas i samhället och på arbetsmarknaden.

Förutsatt att det skett en *individualisering* i samhället kommer den att påverka skeenden på samtliga samhällsliga nivåer, från normer och värderingar som förekommer på institutionell nivå till normer och värderingar inom offentliga organisationer och därmed det sammanhang våra respondenter verkar i. Vi menar därmed att användningen av individualisering som teoretiskt begrepp är relevant i förhållande till vårt syfte och frågeställningar. Kallio, Blomberg och Kroll (2012) har gjort en kvantitativ undersökning om huruvida socialarbetares attityder till arbetslösa stämmer överens med den individualistiska synen på arbetslöshet som blir tydlig inom aktiveringspolitiken. De konstaterar att det finns en individualiserad syn men inte vad den skulle kunna tänkas bero på. Syftet med att vi valt att använda individualiseringsteorin har varit för att kunna utskilja *vad* i vårt resultat och *vad* i aktiveringslinjen som tyder på en individualistisk syn på arbetslösa försörjningsstödstagare.

6. Resultat och analys

I detta avsnitt presenteras vårt resultat och vår analys. Vi har använt de i teoriavsnittet presenterade socialpolitiska diskurserna dels för att exemplifiera hur vi valt att tolka diskursen utifrån hur våra respondenter talar om fenomenet arbetslöshet och om arbetslöshet utifrån sitt eget arbete. Kapitlet är indelat i tre avsnitt utifrån undersökningens frågeställningar. De två första avsnitten är indelade utifrån diskurserna, *den redistributiva diskursen (RED)*, *den socialt-integrerande diskursen (SID)*, *den moraliska underklassdiskursen (MUD)*, *den paternalistiska diskursen (PAD)* samt en summering på slutet. Vi har i dessa avsnitt, med hjälp av diskurserna, belyst hur det skiljer sig åt i hur man talar om arbetslösa i allmänhet och arbetslösa försörjningsstödstagare. I det tredje avsnittet har vi analyserat vårt resultat och de socialpolitiska diskurserna mot bakgrund av tidigare forskning och valda teoretiska begrepp, *institution* och *individualisering*. Därmed är de två första avsnitten en kombination av presentation av resultat och analys medan det tredje avsnittet är enbart ett analyserande avsnitt.

6.1 Orsaker och lösningar till arbetslöshet som fenomen

För att besvara vår första frågeställning, *hur beskriver våra respondenter orsaker och lösningar till arbetslöshet som fenomen*, har vi presenterat och analyserat de resultat som blivit synliga för oss genom tillämpningen av de fyra socialpolitiska diskurserna. Avsnittet behandlar den del av vår empiri där respondenterna på ett allmänt plan talar om orsaker och lösningar till arbetslöshet i samhället.

6.1.1 Den redistributiva diskursen (RED)

När våra respondenter talat om arbetslöshet utifrån ett samhällsperspektiv beskrivs den främst som orsakad av brister i samhällets strukturer vilket stämmer väl överens med kärnan i RED (Levitas 1998).

“arbetslösheten idag är ju en konsekvens av ett samhälle (...) där vi inte behöver alla människor, där vi har ett produktionssätt som kräver, för att minska kostnader, att det finns människor som är utbytbara, och enkelt kan omplaceras”

Respondenten beskriver i citatet arbetslöshet som en konsekvens av ett samhälle som inte är i behov av alla människor. Detta som en följd av ett produktionssätt som för att kunna effektivisera och minska kostnader kräver att det finns människor som är utbytbara på arbetsmarknaden. Arbetslöshet beskrivs därmed som en konsekvens av brist på arbetstillfällen snarare än brister hos individen.

Ojämlig fördelning av sociala och ekonomiska resurser innebär ojämlika förutsättningar för de individer som lever i samhället, och vissa är därmed, som våra respondenter poängterar, överflödiga (Levitas 1998).

“sen kan man ju se det rent strukturellt att även, eh, det finns ju inte jobb till alla även om alla hade haft alla funktioner och alla förutsättningar”

“det finns ju kanske inte så mycket arbetstillfällen som är förenklade (...) okvalificerade som man säger, utan det krävs att du har en viss form av utbildning”

Citaten får representera flera liknande uttalanden i vår empiri, att arbetslöshet är en följd av att arbetsmarknaden är mättad. Konsekvensen av det blir, enligt våra respondenter, att kompetenshöjning krävs för att bli konkurrenskraftig på den reguljära arbetsmarknaden. Anpassningen av individen beskrivs därmed som en följd av konkurrensen på arbetsmarknaden.

“alla kraven ökar, och liksom, det är svårt att komma in om du inte har någon erfarenhet, alltså den där förväntan på hur arbetskraften ska se ut, alltså, det blir ju en segregering liksom på arbetsmarknaden utifrån kraven som ställs, och jag tycker nog att kraven inte alltid är rimligt, utifrån det arbetet man ska utföra”

Arbetsmarknaden beskrivs även som präglad av höga krav, hård konkurrens, högt tempo och högskolekompetens. Mot bakgrund av detta kan orsaken till arbetslöshet för den enskilde vara en avsaknad av gymnasie- och högskoleutbildning eller kunskaper i det svenska språket. Resonemanget kopplas samman med att klienterna behöver lågkompetensjobb medan det på arbetsmarknaden finns för få jobb som inte kräver någon speciell kompetens. Några lösningar som presenteras i samband med detta är att samhället skulle behöva våga investera i att ge människor sysselsättningar genom att återinföra just lågkompetensjobb och att sänka kraven på vissa arbeten.

“man ser ju vissa personer som hoppar in och hoppar ut, hoppar in och ut klarar några månader på arbetsmarknaden åker tillbaks igen till socialkontoret för då har man ändå fått för lite för att man ska kunna stämpla a-kassa men att där finns en väldigt.. där finns det en grupp, en grupp som blir... som hamnar utanför”

Respondenten talar om arbetslöshet som en effekt av brister i de generella trygghetssystemen och återigen förläggs alltså ansvaret på samhället. Citatet fungerar som ett tydligt exemplifierande av diskursen eftersom det är det generella trygghetssystemets brister och otillräcklighet som är i fokus och som

medför hinder för vissa individer (Levitas 1998). Respondenten uttrycker detta som att trots olika tillfälliga arbeten inte få tillgång till A-kassa och därmed behöva söka försörjningsstöd vilket ökar risken att fastna i försörjningsstöds-systemet.

6.1.2 Den socialt integrerande diskursen (SID)

“det finns ju alltid liksom så här individuella orsaker liksom det finns ju människor som väljer att vara arbetslösa ... jag tror inte att, det är en kategori människor i så stor utsträckning som vill det”

En av våra respondenter uttrycker att det kan finnas människor som inte vill arbeta och att det då handlar om individuella orsaker. Samtidigt säger hen att det förmodligen inte är en särskilt stor kategori människor som väljer arbetslöshet. Vi tänker att det kan tyda på en medvetenhet om att det i allmänheten kan finnas åsikter om arbetslösa som ovilliga att arbeta, men att hen inte själv tror att det är så i så stor utsträckning. Ovanstående citat kan därmed exemplifiera ett uttryck för SID eftersom den utgår från att människor i allmänhet vill arbeta (Levitas 1998). Diskursen fokuserar främst på passivitet som en följd av brister i generella trygghetssystem vilket i övrigt inte uttrycks i vår empiri när det gäller orsaker och lösningar till arbetslöshet. Dock vill vi med detta citat även belysa att det inte finns några vattentäta skott mellan diskurserna. Uttalandet kan nämligen även tolkas som ett uttryck för MUD eftersom det i citatet uttrycks en möjlig ovilja att arbeta som orsak till individens situation.

6.1.3 Den moraliska underklassdiskursen (MUD)

Vi ser även att orsaker och lösningar till arbetslöshet på olika sätt förklaras utifrån MUD (Levitas 1998). Att hänvisa till det *sociala arvet* är i vår empiri återkommande i beskrivningen av vissa personers arbetslöshet. Dock har vi observerat att det endast gäller orsaksförklaringar för arbetslösa försörjningsstödstagare och inte arbetslösa i en mer allmän bemärkelse. Vi har valt att exemplifiera detta med följande citat:

“men dels så är det också den, alltså, vissa människor tycks inte komma ut på arbetsmarknaden (...) alltså ett utanförskap, som gör att det blir ju liksom, det blir ett normaltillstånd i familjen, att vara beroende av andra, alltså myndigheter, för att bli försörd”

Respondenten poängterar i citatet att utanförskap kan leda till ett normaltillstånd i en familj som innebär ett beroende av att försörjas av andra. Begreppet *beroende* är flitigt omdebatterat när det gäller hur man talar om arbetslösa med

försörjningsstöd. Tapio Salonen (1994:49) menar att beroendebegreppet signalerar en syn på individen som inaktiv, ineffektiv och oansvarig vilket visar på en typisk individuell orsaksförklaring som fokuserar individens beteende. Enligt Dahl (2003) är just beroendebegreppet typiskt för MUD eftersom det fokuserar på brister hos individen och i individens moral. Respondenten talar alltså om arbetslöshet som både något som kan finnas som ett *normaltillstånd* inom familjen och som innebär ett beroende av myndigheter. Vi menar att det signalerar något som är särskilt utmärkande för MUD, nämligen att individen ingår i särskilda fattigkulturer vars normer och värderingar skiljer sig åt från den arbetande befolkningen (Levitas 1998).

“ett väldigt starkt socialt arv det kan man ju säga (...) dom har inte haft någon i sin närhet som har jobbat nån gång, det finns liksom inte med i världsbilden så, det är ingen som har gått upp på morgonen varje dag och sedan kommit hem vid fem trött efter att ha jobbat och så utan man har lärt sig ett annat sätt att hantera livet sådär”

“när en person bryter sig ut, så det där är ju väldigt starkt det där som du pratar om att, att skulle en person, skulle ett barn då 18 år välja en annan väg än föräldrarna gjort så så.. det blir väldigt väldigt svårt, det är nästan inte accepterat (...) Alltså det finns ju någon form av berättelse om vilka vi är och när då ett barn väljer att gå utanför det som är familjens eller nätverkets norm så blir de krafterna otroligt starka”

Ovanstående citat belyser det normaltillstånd som kan uppstå och som dessutom kan hindra den familjemedlem som vill ha ett annat liv, genom att arbeta och att försörja sig själv. Respondenten beskriver detta som orsakat av att systemet inte accepterar att en del av det går emot de normer som finns inom det. Att vissa personer har en annan världsbild anser vi tydligt representera denna diskurs fokus mot individens avvikande normer och värderingar. Vidare menar vi att orsaksförklaringar utifrån det sociala arvet tyder stämmer överens med diskursen fokus på problem som varaktiga och därmed svåra att förändra (Levitas 1998).

“vi ser ju vissa personer som inte kan lära sig det mest grundläggande antagligen på grund av att man inte har den förmågan med sig liksom” ... “

Respondenten beskriver i citatet avsaknad av förmåga som en orsaksförklaring och som vi menar ytterligare signalerar en förklaring utifrån avvikelser i individens beteende. Liknande uttalanden är vanligt förekommande i vår empiri. Orsaken till att vi förstår det som ett uttryck av MUD är att fokus ligger på individens beteende snarare än arbetsmarknaden. Det som framkommer i empirin är uttalanden om individens brist på social kompetens, att ha stängt ute sig själv från arbetsförmedlingen och att inte vara anställningsbar trots arbetsförmåga.

“dom kan ha ett missbruk, men inte vill ha hjälp för det, dom kan vara sjukskrivna (...) psykiskt sjuka som eh ... inte kan hantera ett jobb”

Vidare förekommer, som ovanstående citat får belysa, tankar om psykisk ohälsa, missbruk och funktionsnedsättningar som orsak till att individen är arbetslös. Vi menar att dessa citat tyder på tankar om att arbetssökande försörjningsstödstagare är något mer än *bara* arbetslösa.

6.1.4 Den paternalistiska diskursen (PAD)

Förklaringar som tyder på PAD förekommer endast i enstaka fall när våra respondenter talar om arbetslöshet på ett allmänt plan (Dahl 2003). Följande citat är dock exempel på hur man kan tala om lösningar utifrån denna diskurs.

“kunna omvandla det, det har man ju gjort på försök i olika kommuner till arbeten istället och satsa pengarna på faktiskt ytterliga tjänster”

“att man verkligen hade anställt inom kommun till exempel, kommunen tror jag är, och stat, den där biten, att man verkligen har arbeten där man anställer folk istället för att ha praktiker”

Här beskrivs satsningar på kommunala jobbtillfällen som ett sätt att minska bidragstagande. Det kan tolkas som exemplifierande för denna diskurs eftersom fokus ligger på att vilket arbete som helst är bättre än bidrag. Samtidigt är båda citat ytterligare ett exempel på hur och att uttalanden kan förekomma som inte går att hänvisa till endast en diskurs. Ovanstående kan man exempelvis även förstå som uttryck för den socialt integrerande diskursen. Eftersom man där också fokuserar på vikten av arbete på den reguljära arbetsmarknaden, framför kommunal sysselsättning, i syfte att bryta utanförskap. I övrigt beskrivs inte orsaker och lösningar till arbetslöshet i allmänhet utifrån PAD.

6.1.5 Summering

För att summera ovanstående vill vi poängtera att av samtliga uttalanden är RED förespråkare i en större utsträckning än övriga diskurser när våra respondenter talar om orsaken till arbetslöshet som fenomen. Det har gjorts genom hänvisningar till brister i samhällsstrukturens generella trygghetssystem, förändrade villkor på arbetsmarknaden som innebär högre krav på densamma, en mättad arbetsmarknad som gör att vissa människor är överflödiga i dagens samhälle eller att de, som en följd av ojämlig fördelning av samhällets resurser, inte kan konkurrera på den reguljära arbetsmarknaden. Förklaringar som brister i utbildningsnivå har även förekommit men beskrivits som en tydlig effekt av förändringar på arbetsmark-

naden eller, som sagt, ojämlik fördelning av resurser som drabbar vissa individer mer än andra.

Förklaringar som förespråkar SID eller PAD har varit mindre framträdande. Uttalandet som belystes i avsnitt 6.1.2 var dock ett typiskt exempel på att det inte förekommer några vattentäta skott mellan diskurserna då detta uttalande även förstås som ett uttryck för MUD. Samma sak gäller PAD, vilken enbart fick representeras utifrån lösningsförklaringar varav den ena även kan tolkas som ett uttryck för SID.

När det gäller MUD däremot har ett annat mönster blivit synligt. Nämligen att de uttalanden som fått förespråka denna diskurs framförallt riktar in sig på arbetslösa försörjningsstödstagare och inte arbetslöshet som mer allmänt fenomen. Därmed visar det på en skillnad gentemot övriga diskursers förekomst och passar i detta avsnitt då uttalandena fokuserar synen på arbetslösa. Dessa uttalanden behandlar dels det sociala arvet som förklaring till arbetslöshet och dels avvikelser hos individen i förhållande till den övriga samhällsnormen.

6.2 Arbetslöshet utifrån arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare

För att besvara vår andra frågeställning, *hur talar våra respondenter om arbetslöshet utifrån sitt arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare*, har resultat och analys belysts utifrån respondenternas resonemang kring arbetslöshet utifrån sitt eget arbete och därmed egna erfarenheter i mötet med arbetslösa försörjningsstödstagare. De fyra socialpolitiska diskurserna har i denna del använts för att tolka respondenternas uttalanden som uttryck för attityder och värderingar kring arbetslöshet.

6.2.1 Den redistributiva diskursen (RED)

Uttalanden i våra intervjuer som poängterat en *förståelse* för individens situation i förhållande till arbetslöshet har vi förstått som ett uttryck för RED. Arbetslösheten handlar här inte om en individ som inte *vill* arbeta utan om en individ vars möjligheter på olika sätt påverkas av situationen den befinner sig i. I diskursen beskrivs detta som en ojämlik fördelning av samhällets resurser som individen omöjligt kan påverka och som kommer att få konsekvenser för densammes möjligheter (Levitas 1998). Hit hör även uttalanden som lägger vikt vid att ta reda på och ta hänsyn till vad som ligger bakom exempelvis frånvaro från en aktivitet.

“man får stöd, kanske nån som förstår hur det är, för det kan ju också vara så att man inte kommunicerar det med nån annan, man tycker det är lite skämmigt, och särskilt att ha försörjningsstöd dessutom och är arbetslös, så kanske man inte vill prata om det, och då kan det ju vara skönt att bara, att nån fattar lite hur det är”

Respondenten beskriver i citatet samtalsstöd som arbetsmetod och poängterar vikten av att kunna ge just stöd till individen vilket vi, i detta sammanhang, menar är ett uttryck för just en förståelse för arbetslöshetens konsekvenser för den enskilde. Det handlar inte *bara* om att vara arbetslös utan om att med arbetslösheten kan marginalisering och social exkludering tillkomma vilket kan medföra ett behov av socialt stöd. Det är därmed även ett uttryck för diskursens socialpolitiska strategi, att nå integrering i ett bredare perspektiv, vilket i detta sammanhang innebär mer än att *bara* komma ut i arbete (Levitas 1998).

“att vara i ett sammanhang, det tror jag är det absolut viktigaste för alla människor”

Citatet förekommer när respondenten talar om vad olika former av aktiviteter kan ha för funktion för individen. Begreppet sammanhang är återkommande i vår empiri och vi ser det som just en förståelse för vad effekten av arbetslöshet kan vara, att individen hamnar utanför ett sammanhang. Enligt Levitas (1998) innebär RED fokus mot individens rätt till ett värdigt liv vilket inbegriper rätten till ett socialt sammanhang. När våra respondenter talar om vikten av sammanhang har vi tolkat även det som en förståelse för människan *bakom* arbetslösheten, att känslan av att tillhöra ett sammanhang är viktig för välmående.

“att aktivera sig på den nivån man är för att så småningom kanske bli mogen för att ... bli redo för arbetsmarknaden i viss mån ... jag tror inte [på] 100 % arbete för alla, jag tänker att det är viktigt för var och en att göra efter sin förmåga”

Den här typen av uttalanden är förekommande i vår empiri och fokuserar vikten av individuella bedömningar och en förståelse av individens behov och förmågor. Diskursen lägger vikt vid rätten till inkomst i någon form, antingen genom arbetsmarknads- eller sysselsättningsåtgärder och vi tänker oss att valet där emellan bör utgå från den unika individen (Levitas 1998). Alla våra respondenter har poängterat vikten av att arbete eller sysselsättning måste vara meningsfullt för den enskilde individen. Det ska inte bara fylla ett syfte för socialarbetaren utifrån dennes uppdrag mot självförsörjning utan framförallt måste sysselsättning fylla ett syfte för individen, och det är först då det blir meningsfullt. Följande citat får fungera exemplifierande för detta.

“vi har ju personer som kommer ut i arbete ... men det vet vi ju inte, beror det på oss, jag menar det är ju svårt, det kan man ju inte veta liksom, utan man får, på nåt sätt så får man ju nöja sig med liksom att det har varit meningsfullt att vara här [i en kommunal arbetsmarknadsinsats] och att dom har fått med sig nånting”

Citatet förekommer i ett sammanhang där den kommunala arbetsmarknadsinsatsen är tvingande från socialtjänstens sida samtidigt som respondenten resonerar kring vikten av meningsfullhet för individens skull. Anledningen till att vi fastnat vid detta uttalande är vikten respondenten lägger vid att vad det än är som ska utföras så ska det göras på ett sätt som är meningsfullt för den individ det gäller. Vi anser att det på ett tydligt sätt präglas av RED's betoning av varje människas rätt till ett värdigt liv (Levitas 1998). Eftersom kompetenshöjande insatser enligt denna diskurs ska utgå från och vara meningsfulla för den enskilde individen förutsätter de att socialarbetaren gör individuella bedömningar. Då diskursen fokuserar integration i ett långsiktigt perspektiv och på fler nivåer än genom arbete måste kompetenshöjning utgå från individens behov och förutsättningar för att vara värdefull (ibid.).

“att vi lyckas väl med personligt bemötande, alltså just det där med att känna sig sedd och bli synlig på nåt sätt ... eh ... tror jag är jätteviktigt”

“och faktiskt träffa folk (...) och då kommer man ju tillbaka till relationen, att faktiskt ha möjlighet till att se och lyssna och inte köra någon generell mall för alla utan att göra individuella bedömningar”

Ovanstående citat får exemplifiera respondenternas uttalanden som lägger vikt vid relation och bemötande som en förutsättning för att kunna ge rätt stöd. De belyser dessutom återigen den individuella bedömningen. Det som gör att dessa citat förespråkar RED är att de signalerar, som tidigare poängterat, den enskildes värdighet. Dessutom är det förra citatet från ett sammanhang då respondenten talar om kärnan i arbetet, att lyckas med det personliga bemötandet. Eftersom diskursen fokuserar på socialt stöd för att uppnå integrering menar vi att det är viktigt att även exemplifiera vad respondenterna beskriver är nödvändiga delar för att det ska fungera (Levitas 1998).

“alltså det finns ju dom strukturella förutsättningarna men vi jobbar ju väldigt mycket med individer”

“vi har ju inte heller möjlighet att påverka den strukturen i samhället som är, får inte glömma det, vad vi än fyller den här verksamheten med så ser ju verkligheten ut på ett annat sätt där ute”

Citaten får representera våra respondenters uttalanden om förhållandet mellan strukturella hinder på arbetsmarknaden och utformningen av deras arbetsuppgifter. Den höga konkurrensen på arbetsmarknaden gör att de individer de möter behöver anpassa sig till arbetsmarknadens krav. Arbetslösheten handlar enligt RED inte om att folk inte vill ha arbete utan om att individen behöver bli

anställningsbar för att ha möjlighet att konkurrera på den reguljära arbetsmarknaden (Levitas 1998). Citatet belyser därmed en inställning om att det inte är fel på individen utan att det är orimligt höga krav på arbetsmarknaden som gör att människor som är arbetslösa kan behöva olika kompetenshöjande insatser för att ha en chans på den reguljära arbetsmarknaden.

“vikten av att det (...) man kommer hit, man gör det man ska, sen kan man gå hem och ha lite fritid ... för att ... det tror jag, att det är också viktigt ... för att när man går hemma under en längre tid så har man aldrig någon fritid, allting är ju stressen över, jag borde alltid (...) skulle alltid kunna göra mer liksom”

Ovanstående citat visar återigen på diskursens fokus på människans lika värde utifrån rätten till ett socialt och värdigt liv. Vi menar att uttalandet signalerar att en arbetslös person fortfarande är en person som andra, som ska ha rätt till fritid trots att den är arbetslös.

6.2.2 Den socialt integrerande diskursen (SID)

De uttalanden som vi anser förespråka SID fokuserar framförallt på olika resonemang kring krav och kontroll. Eftersom rättigheter utifrån denna diskurs förutsätter skyldigheter menar vi att det är förväntat att denna del kommer att präglas av just krav i olika former (Levitas 1998).

“å sen e det också bra med arbetsförmågebedömningar för att då får ju socialsekreterarna en klar bild också (...) av vilka krav dom ska ställa”

Liknande resonemang kring arbetsförmågebedömningens funktion som ett sätt för socialsekreteraren att ställa rimliga krav på individen för dennes rätt till bistånd förekommer vid flera tillfällen i vår empiri. Krav beskrivs överlag av våra respondenter som individanpassande snarare än som helt frånvarande. Vidare nämns närvarorapporter av våra respondenter som ett verktyg just för att kontrollera att klienten följer sin planering, där frånvaro får konsekvensen av sanktioner.

“det är inte så hög andel som säger att gör du inte detta så får du inget ... visst sen kan det ju alltid finnas und, alltså ... utan att det är sagt så kan det ligga där, liksom, på nåt sätt i mötet ändå”

“utan då har socialsekreteraren tvingat honom hit, [det är] ett krav att han ska vara här”

Det övre citatet tolkar vi som att krav finns underförstått i mötet, även om det inte är uttalat vet både socialarbetaren och klienten att det kan användas som grund för ett avslag. Det undre menar vi visar på motsatsen. Att just krav kan användas tvingande, som motprestation och för att *få rätt* till försörjningsstöd.

I följande citat talar vår respondent om syftet och funktionen av de verksamheter för arbetsträning som hen stöter på i sitt eget arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare:

“där handlar det väl mycket om, min uppfattning i alla fall, att klienten, klarar av att göra nånting snarare än att skapa nånting meningsfullt för klienten”

Citatet belyser vikten av att aktiveras snarare än att aktiviteten i sig är meningsfull för klienten. Vi menar att det även belyser en viktig skillnad mellan denna diskurs och RED. Eftersom SID främst har fokus på arbete på den reguljära arbetsmarknaden är *meningsfull* sysselsättning inte prioriterad (Levitas 1998). Vidare poängterar hen att de sysselsättningar som erbjuds via socialtjänsten inte bara ska anta funktionen av daglig verksamhet utan ha *riktiga arbetsuppgifter*. Detta belyser ytterligare skillnaden mellan de båda diskurserna. Nedan beskrivs hur ett företag kan användas för att just *få ut* klienter i arbete för arbetets skull:

“[företag] (...) är en sån, som vi har kunnat kötta in folk i, där man säger att man fått anställningar”

Vår tolkning av citatet är utifrån sättet att uttrycka sig, motsatsens till individuella bedömningar och meningsfullhet, att “kötta in” folk på den reguljära arbetsmarknaden. Finns inte möjlighet till arbete antyds vikten av att aktiveras på annat sätt. En av våra respondenter talar om att man, i brist på både arbete och praktikplats, kan använda någon form av kommunal arbetsmarknadsinsats som heltidsaktivitet för klienten. Vår tolkning av det är att, en person som har arbetsförmåga men trots det inte får varken arbete eller praktikplats ändå ska ha en aktivitet på heltid, eftersom personen ifråga har den förmågan. Vi menar att det är kännetecknande för just denna diskurs som, vid sidan av arbete som övergripande mål, är förespråkare för att vara aktiv (Levitas 1998). Det räcker alltså inte att vara *aktivt arbetssökande* i det fallet utan mer ska till för att individen ska uppfylla de krav som ställs på dennes rätt till försörjningsstöd.

“där har man ju jobbat med att skapa motivation, alltså istället för att bara använda piskan så har man tagit fram moroten för att locka personer med försörjningsstöd”

Citatet får fungera som exemplifierande för något ytterligare centralt för SID. Nämligen dess fokus på arbetsincitament för att locka fram individens vilja att

arbete. Uttalandet sker i samband med att respondenten talar om ett nyligen infört jobbstimulanspaketet som syftar till att klienter med försörjningsstöd ska ha mer kvar i plånboken trots att de arbetar på timmar. Hen poängterar att lagändringen fungerar som en morot i att locka ut klienter till att arbeta.

“vi skickar ju närvaron till socialsekreterarna varje månad, så, att man kan, för att dom ska ha verktyg då att antingen avslå eller bevilja då”

Citatet är ett uttryck för närvarorapportens funktion i förhållande till insatser för arbetslösa försörjningsstödstagare. Vi menar att uttalandet i sig inte kan stå för vad SID står för när det gäller synen på arbetslösa. Däremot tänker vi att den är ett typiskt exempel för att diskursen på sätt och vis är implementerad i arbetet.

“att höja sin kompetens vad det gäller att söka arbete är det ju [angående kommunal arbetsmarknadsinsats]”

Flera uttalanden som våra respondenter gjort poängterar vikten av arbetssökarkompetens vilket ovanstående citat exemplifierar. Vi menar att man kan förstå dessa som ett uttryck för den socialt integrerande diskursen just eftersom de fokuserar på en kompetens som enbart är till för att få ett arbete. Det som skiljer mellan denna diskurs och RED är, som vi nämnt tidigare, att målet är arbete. Att inkluderas på den reguljära arbetsmarknaden är de viktiga och inte den långsiktiga integreringen i samhället. Däremot är det att dra ett sådant uttalande för långt om man påstår att det synliggör respondents åsikter. Vi menar att det istället synliggör någonting som är, återigen, implementerat i själva arbetssättet, att arbetssökande har blivit ett krav för rätten till försörjningsstöd.

6.2.3 Den moraliska underklassdiskursen (MUD)

MUD blir främst synlig när våra respondenter talar om vad mer hos klienten än arbetslösheten som kan vara problemet. Som vi redan gått igenom i första resultat- och analysavsnittet (se 6.1.3) signalerar det att något hos individen orsakar arbetslösheten och vi kommer därför inte gå igenom dessa citat igen. Diskursen kommer i vår empiri även till uttryck i sättet som våra respondenter talat om arbetslösas förmågor och moral. En av våra respondenter talar om hur svårt det är att motivera *dessa* människor som inte har arbete som en del av sin världsbild.

“Det är ju nästan det svåraste tycker jag att brottas med här ... att få, få in arbete som tänkbart.”

Citat menar vi belyser effekten av det sociala arvet som vi beskrev tidigare. Vi förstår det som ett uttryck för att de normer och värderingar som utvecklas hos vissa människor är svåra att bryta. Det stämmer överens med diskursens fokus på

att vissa människor har en särskild livsstil som kan vara svår att förändra eller bryta (Levitas 1998). Fler uttalanden synliggör en misstänksamhet mot att arbetsökande med försörjningsstöd antas ha utvecklat normer och värderingar som skiljer sig från övriga samhällets.

“jag är otroligt naiv så jag har säkert blivit lurad jättemycket [av klienter]”

Vi tolkar citatet som ett antagande om att det finns någon form av oärlighet bland de personer hen mött i arbetet. Även när det gäller kontroller av jobbsökarlistor synliggörs en viss misstänksamhet i att arbetslösa försörjningsstödstagare luras, att de redovisade sökta jobben inte stämmer överens med verkligheten. Något ytterligare som vi tycker representerar denna diskurs är uttalanden som hävdar att dessa personer anpassar sig efter vad socialarbetaren vill höra för att få försörjningsstöd. Även detta tyder på en idé om att någon sorts oärlig och beräknande personlighet ingår i den arbetslöses beteende (Levitas 1998).

“det är väldigt mycket av det som handlar om den ekonomiska biten, så kanske du funderar vad behöver du säga för att du ska få betalt varje månad”

“att det är ju samma man redovisar in till arbetsförmedlingen då förhoppningsvis men (...) hur många jobb har man verkligen sökt på äkta och det vet man ju inte, det kan ju.. för dom som är aktiva och vill verkligen ut i arbete så är det ju en verklig grej medans för andra så är det ju fabricerat mer”

Även detta citat har vi valt att ha med eftersom det exemplifierar ovanstående resonemang än mer. Respondenten talar om jobbsökarlistor och huruvida de är sanningsenliga eller inte. I citatet menar vi att man kan se hur man kan skilja mellan två typer av människor, de som vill ha ett arbete *på riktigt* och de som inte vill. De som inte vill lämnar alltså bara in dessa listor för sakens skull. Just fråga om att vilja eller inte vilja arbete är en central del i MUD och dessutom en viktig skillnad mellan denna och SID (Levitas 1998). Det är individens moral ifråga om viljan att försörja sig som hamnar i fokus i den här typen av uttalanden och det gäller endast moralen hos de personer som egentligen inte vill ha ett arbete.

“man kan välja klienter på hur länge man vart aktuell, alltså hur nära, hur pass rimligt är det att om jag gör en insats här på dom närmaste två månaderna, kommer det att leda någon vart”

Citatet signalerar en form av *differentiering* av klienter med utgångspunkt i om insatsen kommer att leda till en verklig förändring. Respondenten talar om hur de väljer ut och sorterar klienterna utifrån den enskildes förmåga och trovärdigheten i

att en insats kan komma att leda till förändring. Återigen kan vi alltså se ett uttryck för den del av diskursen som utgår ifrån att vissa människors problem bedöms vara särskilt varaktiga (Levitas 1998). För att dra det vidare kan man säga att en sådan bedömning, i det här fallet, verkar ligga till grund för om huruvida individen kommer att bli erbjuden en insats eller inte. Även nedanstående citat får exemplifiera detta resonemang som vi menar tyder på just hur vissa klienters problem bedöms som mer varaktiga än andra.

“på ett sätt dömer jag ju ut klienten, att jag säger att mina klienter är såpass långt ifrån arbetsförmedlingen, eller arbetsmarknaden”

6.2.4 Den paternalistiska diskursen (PAD)

I uttalanden som vi förstått utifrån PAD betonas bland annat individens ansvar och *skyldighet* att påverka sin situation. Det är en skarp kontrast mot RED där snarare *rätten* att påverka sin situation betonades. Vi tänker oss att förändring och anpassning mot normen här uttrycks som en skyldighet för rätten till försörjningsstöd och, i ett mer långsiktigt perspektiv, för att komma in på arbetsmarknaden. PAD framhåller bland annat att individer måste lära sig inse och ta konsekvenser av sina handlingar (Dahl 2003). Följande citat tycker vi belyser detta:

“få dom att vakna lite, få dom att fundera lite över sitt eget ansvar”

Här menar vi att man ser delar av diskursens uppfostrande element, att hjälpa försörjningsstödstagaren att se sina möjligheter och återfå sin initiativförmåga (ibid.). Även uttalanden om att *få* den arbetslöse försörjningsstödstagaren att förstå och att göra saker tolkar vi som präglade av denna diskurs eftersom det antyder att det är socialarbetaren som ska lära individen saker som dom inte förstår själva. Det blir som att man tar ifrån personen dennes självbestämmande och intar en roll som just uppfostrande.

“och tänka om och få liksom en mer (...) realitetsanpassad bild av sig själv, och det är nog det största jobbet vi gör här, att dom ska få en mer realistisk bild av sina egna förmågor”

Även ovanstående citat tycker vi tyder på socialarbetarens uppfostrande roll eftersom det uttrycker socialtjänstens roll i att hjälpa klienten att se och förstå sina möjligheter (Dahl 2003). Anledningen till att vi inte tolkar dessa uttalanden som den delen av RED's fokus mot rätten till socialt stöd, eller MUD, är att de signalerar att socialarbetarens roll är att förändra individen.

“de e inte bara mycket som händer utan dom låter ju saker hända också, dom har ju ett ansvar i det men mycket, handlar också om att lämna tillbaka ansvaret till dom”

Citatet menar vi belyser den centrala del i PAD som fokuserar på individens ansvar. I uttalanden antyds att *dom* låter saker hända och att dom har ett ansvar i det. Vi menar att det kan förstås som att trots att saker kan hända som effekt av exempelvis den situation man befinner sig i så är det framförallt individen som låter saker hända.

“det är aldrig roligt att ge någon ett helt avslag en månad, så, men ibland måste man kunna gör det, i syftet också att, ibland har jag faktiskt inte underlag att bevilja någon pengar, ibland kan det fylla ett pedagogiskt syfte”

Här poängteras att avslaget kan ha en uppfostrande funktion. I samband med citatet nämner respondenten att avslaget kan användas som ett *uppvaknande*, att personen kanske inte tar arbetslösheten på allvar och hittills *bara* sökt två jobb i månaden. Avslaget används som ett sätt att visa individen att handlingar får konsekvenser. Vi förstår det som att om individen inte gör det den *ska* kan det vara grunden till ett avslag och får man avslag en gång så kanske man lär sig att inte göra så igen. Dessutom innebär ett avslag att personen ifråga inte får några pengar just den månaden vilket kanske kan, som respondenter tidigare nämnt, fungera som ett *uppvaknande*. Nedan har vi valt att ta med ytterligare ett citat som belyser ovanstående resonemang för att visa hur vi har tolkat respondenten.

“uppvaknandet liksom sådär, för man tänker, man kanske inte tar det på allvar och söker två jobb i månaden och får ett avslag, och liksom, lite, vuxenlivet trillar ner”

Det finns inte några *direkta* uttalanden i vår empiri kring tvingande åtgärder. Däremot är ovanstående ett exempel på hur diskursens tvingande del kan ligga underförstått i avslaget, gör du in det du ska får du inga pengar. Den tvingande delen av diskursen blir så vis inbyggd i uppdraget och är tvingande genom att försörjningsstödstagren måste följa uppsatt planering.

Centralt för PAD är vikten av att aktiveras som motsats till, eller för att undvika passivisering som en följd av arbetslösheten. Respondenterna uttalar sällan just aktivering som princip, däremot har samtliga poängterat att individer, som en följd av att vara arbetslösa och få försörjningsstöd hamnar i en sorts dipp efter en viss tid om densamme inte har någonting att göra med sin tid.

“dagsläget har försörjningsstöd och vi jobbar mot att personen ska ansöka om sjukersättning, och den får det, så i vår statistik kommer jag registrera det som att han blivit självförsörjande”

PAD har ett fokus mot att minska bidragskostnader framför individens faktiska integrering på arbetsmarknaden, antingen genom arbete eller genom överflyttning till exempelvis försäkringskassan (Dahl 2003). I citatet betonas just arbetet mot att klienten ska få en annan typ av ersättning, vilket trots det kommer att räknas som självförsörjning. Våra respondenter betonar vid fler tillfällen både att arbetet ofta syftar till att hjälpa klienten till rätt typ av ersättning men också att självförsörjning inte handlar om ett arbete i första hand utan snarare rätt typ av försörjning. En av våra respondenter betonade just problematiken i ett sådant synsätt, att det huvudsakliga uppdraget kan försvinna lite genom att socialarbetaren fokuserar på självförsörjning i sig. På det sättet kan man även här se att en uppfostrande syn ligger inbyggd i uppdragets utformning, där självförsörjning inte enbart syftar till inkomst från arbete.

“hjälpa klienterna med kontakter, alltså in till arbetsförmedlingen eller till försäkringskassan för att komma vidare i kedjan, det är väl mitt ... människobehandlande uppdrag, så”

Respondenten uttrycker här att hens *människobehandlande uppdrag* syftar till att hjälpa klienten med kontakterna in till arbetsförmedlingen eller försäkringskassan för att komma *vidare i kedjan*. Vår tolkning, för att få rätt ersättning. Även här kan man alltså se ett fokus mot att förflytta den arbetslöse försörjningsstödstagaren till en annan försörjningsform snarare än att jobba mot integrering på arbetsmarknaden.

“att få klienterna att anpassa sig till samhället liksom, att göra som alla andra gör (...) få rutiner liksom (...) för att komma in på arbetsmarknaden så krävs det att man har rutiner”

Citatet belyser återigen socialarbetarens uppfostrande roll i att hjälpa klienten att anpassa sig till samhället. Dahl (2003) menar att stöttning och ledning i syfte att hjälpa den enskilde att förändra sitt beteende är kännetecknande för PAD. Vi tänker att man även kan se en antydning om passivisering i citatet eftersom respondenter uttrycker att *klienten* behöver återfå rutiner. Dock inte i syfte att öka välmående hos den enskilde utan i syfte att komma in på arbetsmarknaden. Därmed menar vi att citatet är exemplifierande för denna diskurs. Att vi däremot inte förstått uttalandet som ett uttryck för MUD är att den inte fokuserar på det uppfostrande i uppdraget på samma sätt som denna diskurs.

6.2.5 Summering

För att summera detta avsnitt kan man säga att RED främst kommer till uttryck genom uttalanden som på olika sätt poängterar en förståelse för individens situation. Det görs genom att betona vikten av socialt stöd, en strävan efter relationsskapande och en ömsesidig dialog samt fokus på ett bra bemötande. Vidare ser vi här uttryck för att kompetenshöjande insatser ska vara meningsfulla för den enskilde individen vilket i sin tur innebär att de måste utgå från densammes individuella behov och förutsättningar. Uttalanden som exemplifierar denna diskurs handlar även om respondentens medvetenhet om de strukturella förutsättningarna i samhället i förhållande till det individuellt utformade uppdraget.

SID förespråkas främst av uttalanden kring krav, kontroll och skyldigheter för att ha rätt till ekonomiskt bistånd. Krav förekommer både uttalat och underförstått, som en del i arbetets utformning. Även citat som signalerar en idé om insatsernas funktion som aktiverande snarare än meningsfulla för individen förekommer.

MUD belyses även i detta avsnitt med citat som tyder på en idé om att något hos individen orsakar arbetslöshet. Uttryck som fokuserar individens förmågor och moral utifrån en avvikande världsbild i förhållande till normen förekommer och resulterar i en uttryckt misstro till den arbetslösa försörjningsstödstagaren. Vidare förekommer uttryck för diskursen som visar på hur man väljer ut och sorterar klienten utifrån bedömningar om den enskildes möjlighet till förändring.

PAD kommer till uttryck i uttalanden som fokuserar den enskildes eget ansvar för sin situation och socialarbetarens uppfostrande roll i förhållande till individen möjlighet till förändring. Den enskilde ska anpassas till arbetsmarknaden med hjälp av socialarbetaren och lära sig förstå konsekvenser av sitt eget handlande. Vidare framhålls socialarbetarens uppgift i att hjälpa individen att se sina möjligheter och att återta sin initiativförmåga. Även citat som visar på diskursens fokus mot att minska bidragskostnader framför individens faktiska integrering på arbetsmarknaden förekommer som uttryck för denna diskurs.

6.3 Normer och värderingar som präglar aktiveringslinjen

I detta avsnitt har vi haft fokus på vår tredje frågeställning, *vad i respondenternas uttalande är uttryck för de normer och värderingar som präglar aktiveringslinjen och en individualiserad syn på arbetslöshet*. Vi har analyserat vårt presenterade resultat och de fyra socialpolitiska diskurserna mot bakgrund av aktiveringslinjen och de individualiserade tendenser som präglar den. Vi har gjort det med hjälp av tidigare forskning och valda teoretiska begrepp, *institution* och *individualisering*.

I vårt resultat har vi belyst att våra respondenter, när de talar om arbetslöshet i allmän bemärkelse till stor del utgår från RED och strukturella orsaksförklaringar.

Våra respondenter beskriver även arbetslöshet utifrån MUD men då utifrån arbetslösa försörjningsstödtagare, inte arbetslöshet i allmänhet (se 6.1). När det gäller den andra delen av vårt resultat (se 6.2) har vi sett en större spridning mellan de olika diskurserna. Vi är inte ute efter att här göra en exakt redogörelse för hur mycket varje diskurs förekommer men det vi ändå kan se är att RED förekommer i ungefär hälften av våra utvalda uttalanden medan övriga tre diskurser står för resterande uttalanden. Vi ser en tydlig tendens i vårt resultat till att individen är i fokus för förändring samtidigt som våra respondenter belyser strukturer som orsaker till arbetslöshet. De orsaksförklaringar som fokuserar på individens beteende är ett uttryck för både MUD och PAD. Diskurserna är inte identiska men har i det här sammanhanget båda fokus på individens beteende i förhållande till arbetslösheten.

6.3.1 Institutionell påverkan

Till att börja med vill vi poängtera det sammanhang vari våra respondenter är verksamma och det uppdrag de arbetar med. Rätten till försörjningsstöd prövas utifrån en individuell behovsbedömning och utifrån huruvida individen gör vad den ska för att bidra till sin egen försörjning (Socialstyrelsen 2013). Till det hör att stå till arbetsmarknadens förfogande och att vara beredd att ta erbjudet arbete eller kompetenshöjande insats i syfte att komma närmre arbetsmarknaden. Vidare ska socialtjänstens arbete syfta till att förstärka och komplettera den enskildes resurser. Ytterligare poängteras i lagen att arbetet ska utföras utan att frånta individen det egna ansvaret (ibid).

För att förstå olika normer och värderingar måste man ta hänsyn till de sammanhang de förekommer i (Hollertz 2010). Offentliga organisationer är beroende av den *institutionella miljön* och formas och omformas ständigt av de normer och värderingar som styr densamma. De lagar och regler som styr uppdragets utformning och därmed dess möjligheter står att finna i den *regulativa pelaren* (Scott 2008). Hollertz (2010) menar att den enskilde socialarbetaren inom en organisation inte kan stå ensamt ansvarig för sitt agerande utan det måste förstås mot bakgrund av den institutionella omgivningen. Vi menar att våra respondenters uttalanden om arbetslöshet i allmänhet kan stå för mer privata åsikter och värderingar som är fränkopplade organisationens möjligheter. Vi förstår skillnaden i hur man pratar om arbetslöshet i allmänhet (se 6.1) och arbetslöshet utifrån det egna arbetet (se 6.2) som ett uttryck för den *institutionella påverkan* på både organisationen och socialarbetaren som jobbar inom den.

Vi menar, som vi redan poängterat, att de normer och värderingar som kan ses inom aktiveringslinjens utformning speglar åsikter i samhället. Det gör att man kan förstå de värderingar som präglar aktiveringslinjen som både politiska och samhälleliga. Vi tänker oss att man kan förstå förhållanden mellan de attityder och värderingar vi ser i vårt resultat mot bakgrund av de värderingar som styr aktiveringspolitiken med hjälp av den *normativa pelaren* (Scott 2008). Till

skillnad från den regulativa pelarens styrning av vad som *ska* göras inom en organisation styr den normativa pelaren tankar om vad som *bör* göras för att uppnå ett särskilt mål. En central tanke inom aktiveringspolitiken är att arbetslösa försörjningsstödstagare ska vara aktiva och att insatser ska motverka passivitet och bidragsberoende. Valfärdsstatens viktigaste uppgift har genom *individualiseringen* kommit att innebära en strävan efter att göra beroende människor oberoende (Bauman 2002).

Vi anser vidare att det är relevant att prata om den normativa pelaren i detta sammanhang eftersom den hjälper oss att förstå varifrån åsikter och värderingar i vårt resultat kommer, att de inte uppstår ur tomma intet utan att de är beroende av omvärlden och den organisation våra respondenter verkar i. *Institutionsbegreppet* syftar till just den förståelsen om att organisationer oundvikligen påverkas av sin omvärld. Både den normativa och den tidigare nämnda regulativa pelaren är element i den institutionella omvärlden som en organisation måste förhålla sig till för att uppnå legitimitet i förhållande till densamma. Då offentliga organisationer är extra känsliga för den institutionella omgivningen menar vi att det är oundvikligt att normer och värderingar från samhället kommer att påverka arbetet inom socialtjänsten och därmed åsikter och värderingar hos våra respondenter. Då de centrala värderingarna inom aktiveringslinjen betonar försörjningsstödsstagares aktivitet är det därmed inte så underligt att det är just dessa attityder och värderingar som blir synliga i vårt resultat. Om socialtjänsten hade jobbat emot de värderingar som präglade aktiveringslinjen hade den inte kunnat behålla legitimitet i förhållande till den institutionella omgivningen. Även Bauman (2002) menar att det fokus som läggs på individen i det sociala arbetet är ett utslag av samhällliga normer snarare än den enskilda socialarbetarens personliga åsikter. Det innebär att *individualiserade* samhällets betoning på aktivering och individens ansvar oundvikligen kommer att ha en normativ inverkan på våra respondents arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare. Med hjälp av detta kan man förstå varför våra respondenter både talar om arbetslöshet som orsakat av strukturer i samhället samtidigt som de pratar om problemet utifrån ett individuellt perspektiv med fokus på individens beteende, förutsättningar, förändringar osv. Vi tänker oss att respondenternas åsikter och värderingar kan spegla de åsikter och värderingar som är avgörande för organisationens legitimitet.

6.3.2 *Selektiv behovsprövning och individualisering*

Vi tror dock inte ovanstående resonemang är tillräckligt som förklaring till skillnaden mellan resultatet i hur man talar om arbetslöshet i allmänhet och hur man talar om det utifrån det egna arbetet. Även före socialtjänstlagens ändring 1998 fokuserades individen i arbetet men individen ansågs trots det inte ansvarig för sin egen arbetslöshet (Johansson 2001). Då tolkades rätten till försörjningsstöd som ett ekonomiskt problem och den redistributiva diskursen präglade handläggningen inom svensk socialtjänst (Milton 2006). Kommunerna fick under 90-

talet ett större ansvar för de arbetslösa med försörjningsstöd och socialtjänstlagen förändrades mot att betona *skyldigheter* istället för *rättigheter*. Som vi kan se från tidigare forskning innebar detta en avskiljning mellan en nationell arbetslöshetsersättning och en *kommunal arbetslöshetsersättning*, försörjningsstöd. Den starkt selektiva prägeln innebar hårdare krav på de arbetslösa försörjningsstödstagarna än de krav som ställs på arbetslösa inom nationella ersättningsystem (Salonen 2013, Johansson 2001). Det som gör den selektiv är att den utgår från att särskilja och identifiera individer som särskilt behövande och förstärks i myndighetens rätt att kontrollera och ifrågasätta den enskildes rätt till försörjningsstöd. Utifrån ett bredare perspektiv kan man här se tendenser till det flera forskare talar om, nämligen en ökad *individualisering* av hur man pratar om sociala problem. Arbetslösa försörjningsstödstagare är de som endast får ta del av *individualiseringens* baksida (Bauman 2002). Individen får ta det fulla ansvaret för sina handlingar och de eventuella problem densamma ställs inför, samtidigt har dessa individer berövats medborgarskapets rättigheter vilka ersatts med skyldigheter. De oetablerade arbetslösa har, enligt Bauman (ibid.), blivit som en social klass utanför det sociala systemet.

Det fokus på individen som finns i vårt resultat menar vi går att förstå som oundvikligt eftersom det finns inbyggt i det selektiva behovsprövande systemet. Vi menar att de tre diskurserna SID, MUD och PAD allihop är förespråkare för ett mer selektivt behovsprövat system men på olika nivåer. SID's fokus på att rättigheter är tätt förknippat med skyldigheter och krav och kontroll med utgångspunkt i att individer vill jobba ser vi som en lite *snällare* förespråkare för ett selektivt system. Även i MUD är krav och kontroll i fokus men där har orsaksförklaringen förskjutits till individens beteende och moral. Enligt denna diskurs är det inte socialarbetarens roll att förändra individen, eftersom problemen bedöms vara långvariga, utan istället att se till att försörjningsstöd betalas ut till dem som verkligen behöver det (Dahl 2003). PAD överensstämmer med MUD betoning på individens beteende men fokuserar på att uppfostra individen och förändra den så att den övergår från avvikelse till normalitet.

Flera forskare talar om etablerade och oetablerade arbetslösa som en effekt av selektivismen (Ulmestig 2007, Salonen et. al 2013). De etablerade arbetslösa har rätt till försäkring inom det generella trygghetssystemet medan de oetablerade arbetslösa endast har rätt till försörjningsstöd från kommunen, under förutsättning att de uppfyller vissa skyldigheter. Vidare menar Ulmestig (2007) att arbetslöshet på nationell nivå förklaras utifrån brister i samhällets strukturer medan arbetslöshet på lokal nivå förklaras med brister hos individen. Även Salonen et. al (2013) betonar denna åtskillnad av arbetslösa och menar att det svenska välfärdssystemet är baserat på individens position på arbetsmarknaden. En ytterligare förklaring till skillnaden mellan orsaksförklaring till arbetslöshet på allmän nivå respektive utifrån arbetsplatsen därmed kan förstås mot bakgrund av ovanstående. När respondenter talar om arbetslöshet på allmän nivå utifrån privata åsikter och värderingar kan det förstås som att de samtidigt utgår från den etablerade

arbetslöse som norm. När de däremot talar om arbetslösa utifrån sitt eget uppdrag och sin egen position inom socialtjänstens arbete med arbetsökande försörjningsstödstagare talar de om orsaker och lösningar hos individen. Det kan förstås mot bakgrund av att målgruppen för uppdraget är just de oetablerade arbetslösa som står utanför samhällets generella trygghetssystem (Johansson 2001; Salonen 2013; Ulmestig 2007). Vi menar därmed att när man talar om arbetslöshet utifrån arbetet talar man automatiskt om den grupp i samhället som är mest utsatt och där individualiserade orsaksförklaringar är mest framträdande (Bauman 2002).

6.3.3 Fattigvårdstraditionen och individualisering

Flera forskare menar att aktiveringslinjens utformning stämmer väl överens med normer och värderingar som präglade fattigvårdstraditionen (Hollertz 2010; Johansson 2001; Milton 2006; Salonen 2013; Ulmestig 2007). Det innebär att fattigvårdstraditionen fortfarande är synlig inom arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare. Vi menar att de uttalanden i vår empiri som vi förstått som uttryck för MUD (se 6.1.3; 6.2.3) är uttryck för fattigvårdstraditionen. Hit hör de allmänna misstankar som verkar råda kring synen på arbetslösa försörjningsstödstagare och idéer om att deras normer och värderingar avviker från det övriga, *normala*, samhället. Vi tycker oss inte se några uttalanden som direkt talar för en åsikt om att insatsernas utformning ska ha en avskräckande funktion. Däremot tänker vi oss att dagens motsvarande avskräckande funktion är de hårda krav och disciplinering som kan förstås som ett utsorterande av arbetslösa som *egentligen* inte har något behov av försörjningsstöd, de som inte är villiga att göra något i motprestation. Vi menar att det hänger ihop med respondenters uttalade misstankar om risken att systemet utnyttjas av vissa (se 6.2.3).

Vi menar att prägel av fattigvårdstraditionen kan förstås mot bakgrund av *individualiserande* tendenser i samhället. Enligt Bauman (2002) framställs framförallt välfärdsstatens negativa sidor, allmänheten får ta del av riskerna av överutnyttjande av välfärdssystemen, att bidragstagare bedrar och missbrukar myndigheter och deras välvilja. Bristerna finns inte i välfärdssystemet utan i individens beteende och vissa människor antas föredra att vara arbetslösa på andra skattebetalares bekostnad. Detta resonemang skulle, som Salonen (2013) föreslår, kunna förstås som den *dualism* som varit central för fattigvården och som innebär dels en uppriktig vilja att hjälpa och stötta arbetslösa men också en oro för att resurserna inte ska komma de verkligt behövande tillgodo. För att inte ”icke-behovande” ska få del av välfärdsstatens resurser används kontroll och disciplinering för att sortera ut desamma från systemet (ibid.).

Enligt Dahl (2003) är MUD och PAD präglade av ett individualiserat synsätt eftersom de båda fokuserar på begreppet beroende i sin förklaring av individens situation. Tapio Salonen skriver i *Välfärdens marginaler* (1994:49) om det problematiska med *beroendebegreppet*. Han menar att begreppet har en nedvärderande klang som signalerar en syn på försörjningsstödstagaren som inaktiv, ineffektiv

och oansvarig. Vidare menar Salonen att man kan förstå införande av beroendebegreppet i den politiska debatten kring arbetslösa försörjningsstödstagare som ett uttryck för en värderingsförskjutning i synen på arbetslösa försörjningsstödstagare, från fokus på strukturer till fokus mot individens karaktärsbeteenden. Det vi kan se i vårt resultat (se 6.1.3; 6.2.3) som stämmer överens med ovanstående är att MUD synliggörs med uttalanden om arbetslösa försörjningsstödstagare som oansvariga och passiva som en följd av bidragsberoendet. Bauman (2002) menar att i och med individualiseringen har beroende kommit att bli ett skällsord eftersom det individualiserade samhället kräver ansvarstagande och självständiga människor. Här kan man alltså se en av de starkare tendenser av *individualiseringen* som finns inom aktiveringslinjen, eftersom den går ut på att människor ska bli oberoende, vilket, som vi tidigare nämnt, är en av huvuduppgifterna för (den individualiserade) välfärdsstaten, att göra människor oberoende.

6.3.4 Aktivering och individualisering

Thorén (2009) menar att aktiveringskravet kan förstås som ett disciplinerande förhållningssätt eftersom individens skyldigheter att vara aktiv och att delta i av socialtjänstens anvisade insatser betonas. Enligt författaren innebär det en betoning på individens eget ansvar och på moraliska aspekter på arbetslöshet och socialbidragstagande. Socialtjänstens *dubbla uppdrag*, att både stödja och kontrollera den enskilde, menar Thorén kan innebära att socialarbetaren tar på sig en uppfostrande roll i arbetet med den arbetslösa försörjningsstödstagaren. Vi menar att denna kombination *kan* skapa förutsättningarna för att PAD förespråkas i vårt resultat (se 6.2) och i det sociala arbetet. Det är den enskilde socialarbetaren som har rätt att bestämma vad som är individens bästa och vad som behövs för att nå önskvärt beteende. Thorén menar att det sociala arbetets tidigare grundtankar om självbestämmande och frivillighet har ersatts av ett disciplinerande förhållningssätt genom införandet av aktiveringslinjen (*ibid.*). Vi menar att man utifrån dessa resonemang kan förstå att det uppfostrande förhållningssättet inom PAD får utrymme eftersom förutsättningarna finns inbyggda i lagstiftningen. Inom aktiveringslinjen ryms olika arbetssätt med mer eller mindre strikta förhållningssätt (Johansson & Möller 2009, Milton 2006). Motsatsen till de striktare, uppfostrande alternativen är alternativ med fokus mot att stimulera och stödja individens egna resurser genom kompetensutveckling i form av utbildning, stöd och arbets träning. Dessa alternativ har som övergripande mål att integrera individen i ett bredare perspektiv, vilket stämmer väl överens med RED. Vi menar att bara för att aktiveringslinjens politiska utformning präglas av PAD utesluts inte arbetssätt som präglas av RED. Det här är något vi menar blir synligt i vårt resultat (6.2) eftersom RED förekommer i resonemang kring arbetslöshet i förhållande till det egna arbetet. Då menar vi främst de uttalanden som syftar på vikten av ett gott

bemötande, relationsskapande och en ömsesidig dialog men också där individuella bedömningar ska styra kompetenshöjande insatser.

Fokuseringen på aktivering och individens ansvar är en av de centrala delarna av *individualiseringen* i samhället (Beck & Beck 2002). Individualiseringsprocessen kräver aktiva insatser av individen. Sociala risker har individualiserats vilket för individen innebär ett större ansvar över sin välfärd, sina problem och sina framtidsmöjligheter. Vidare kan man även se socialarbetarens uppfostrande roll som det Bauman (2002) kallar att *realitetsanpassa* de individer som avviker från den samhällliga normen. Bauman konstaterar att de individer som behöver realitetsanpassas är just bidragsmottagarna, i vårt fall de arbetslösa försörjningsstödstagarna. I det ligger att dessa individer behöver hjälp med att se sin situation och sina möjligheter realistiskt eftersom de inte antas själva ha den förmågan. Därmed blir de uttalanden i vårt resultat som förespråkar MUD och PAD, att individen behöver verklighetsanpassas och normaliseras, ett exempel på hur individualiseringen genomsyrar hur våra respondenter talar om arbetslöshet.

6.3.5 Individualiserande tendenser

Uttalanden i vårt resultat som tyder på ett individualiserat synsätt kan vidare belysas med hjälp av Prietos resonemang kring begreppet *medikalisering* (Prieto 2006). Vi menar att uttalanden som talar för en medikalisering i vårt resultat är att vissa arbetslösa försörjningsstödstagare förväntas ha ytterligare problem än att de *bara* är arbetslösa. Det stämmer väl överens med Prietos förklaring av medikalisering som en åtskillnad mellan normala arbetslösa och avvikande arbetslösa. Det är de avvikande arbetslösa förväntas ha personliga egenskaper som är just avvikande och som gör dem mindre anställningsbara.

I MUD kommer ovanstående till uttryck genom att arbetslösa försörjningsstödstagare beskrivs som just något mer än bara arbetslösa. I PAD kommer samma sak till uttryck i att individer dessutom ska få hjälp att genomgå någon slags förändring för att återanpassas till samhällets normer, vilket vi tidigare benämnt socialarbetarens uppfostrande roll. Arbetssätt som fokuserar på försörjningsstödstagarens problematiska egenskaper som föremål för förändring är, enligt Prieto (2006), en tydlig indikator på en individualiserad syn. När det gäller de avvikande arbetslösa har alltså strukturella orsaksförklaringar ersatts av individuella. Prieto nämner dikotomin anställningsbar/oanställningsbar för att kategorisera den arbetslösa (ibid.). Just dessa begrepp är även centrala för *individualiseringen* (Bauman 2002) och något som i vårt resultat varit uttryck för PAD. Vi förstår uttalanden som säger att individen ska *göras* anställningsbar handlar om att få densamme att passa in i den norm som präglar arbetsmarknaden snarare än att stötta och hjälpa den enskildes utifrån densammes egna behov.

På arbetsmarknaden innefattar normen *flexibilitet, anpassningsbarhet och förändringsbarhet* (Prieto 2006). Dessa förutsättningar på arbetsmarknaden är centrala i både Beck & Beck (2002) och Baumans (2002) beskrivningar av *individua-*

liseringen. De menar att dessa normer ställer nya krav på individen, man ska ha initiativförmåga, ta ansvar och vara flexibel. Enligt Prieto (2006) innebär detta en ökad fokusering på medikalisering för de individer som inte lever upp till normen, de avvikande försörjningsstödtagarna. Prieto menar att ansvaret för arbetslösheten har förskjutits från att innehas av marknaden till att innehas av individen. I takt med att politiken förskjuts från stat till kommun förskjuts också möjligheterna att påverka strukturer till att istället påverka individen. Utifrån ett *individualiserat synsätt* betraktas sociala problem som personliga vilket också gör att ansvaret för att lösa problemet ligger hos individen (Bauman 2002).

7. Slutdiskussion

Syftet med vår studie har varit att undersöka om och hur synen på arbetslöshet som individuellt orsakat gestaltas i socialtjänstens arbete med arbetslösa försörjningsstödstagare. Idén till syftet grundade sig i flera forskares konstateranden om en förskjutning av synen på sociala problem, från strukturella orsaksförklaringar till individuella. Vi tyckte inte att vi fick några förklaringar eller belägg för en individualiserad syn på sociala problem och framförallt saknade vi hur en sådan syn kan tänkas komma till uttryck i det faktiska arbetet. Vi ville av den anledningen undersöka området själva.

Vi är medvetna om att vår tidigare forskning främst fokuserar negativa effekter av aktiveringslinjen och dess individualiserande tendenser. Vi har dock i vårt resultat möjliggjort för att belysa uttalanden som visar på en syn på arbetslöshet som orsakat av strukturella brister i samhället och en förståelse av individens situation som en effekt av dessa brister. Vi har visat att de uttalanden som ger uttryck för en individualistisk syn kan förklaras med lagar, regler och uppfattningar i samhället som påverkar offentliga organisationer snarare än enbart den enskilde socialarbetarens personliga åsikter. Eftersom vi själva inte kunnat hitta någon tidigare forskning som kvalitativt undersöker hur normer och värderingar som präglar aktiveringslinjen påverkar normer och värderingar hos personer som jobbar med arbetslösa försörjningsstödstagare menar vi att vår undersökning är relevant. Den tidigare forskningen fokuserar framförallt på de faktiska arbetsmarknadsinsatserna medan vi även lyft in de socialarbetare på försörjningsstöd som tar de faktiska besluten om huruvida en insats ska sättas in eller inte. Eftersom det är socialarbetarna som implementerar aktiveringslinjen anser vi det viktigt att vara uppmärksam på och medveten om vilka normer och värderingar som präglar politiken och vad de signalerar för syn på arbetslösa. Den aktiveringspolitiska trenden är ofrånkomlig i Sveriges nationella arbetsmarknads- och socialpolitik eftersom den utbredd och initierad av EU och därmed präglar stora delar av Europa (Nybom 2012)(se 2.5). Det är inte någonting som den enskilde socialarbetaren kan välja att bortse från utan är tvungen att förhålla sig till på något sätt.

Det är mycket i vårt material som inte enbart förespråkar en individualiserad syn på arbetslösa eftersom ungefär hälften av det vi kunnat uttyda ur vår empiri uttryckt motsatsen genom att förespråka RED. Att belysa även de delarna tillhör den delen av vårt syfte som innefattar *om* den individualiserade synen gestaltas i arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare. Svaret på det skulle i så fall bli, ja, till viss del. Något vi finner intressant är att mycket inom socialtjänstens arbete med försörjningsstöd talar för en individualiserad syn i och med förändringen i socialtjänstlagen, åtskillnaden mellan värdiga och ovärdiga arbetslösa, den selektiva behovsprövning samt kontroll och disciplinering av den arbetslöse försörjningsstödstagaren. Alla dessa faktorer är spår från fattigvårdstraditionen och bör i stor grad kunna påverka en syn på den arbetslöses situation som självförvållad. Ändå förespråkar våra respondenter, i ungefär hälften av våra ut-

talanden uttryck för det absolut motsatta, att arbetslöshet måste förstås utifrån strukturer i samhället och att enskilda individer inte kan beskyllas för densamma. Det blir som att våra respondenter representerar och exemplifierar det som flera forskare har kallat för socialtjänstens *dubbla uppdrag*, att i arbetet balansera mellan hjälp och stöd till individen och kontroll och disciplin av densamma (Kallio, Blomberg & Kroll 2012; Salonen 2013). Vi har funderat en hel del på vad vi skulle ha fått för resultat om vi om vi gjort lika många intervjuer med personer som jobbar med arbetslösa försörjningsstödstagare men med en annan utbildningsbakgrund än socionom. Vi menar att socionomutbildningen förbereder för en viss typ av syn på sociala problem där fokus ligger på strukturer i samhället och vad brister i samhällsstrukturer kan få för konsekvenser för individer. Vi frågar oss därför om våra respondenters bakgrund som socionomer kan ha betydelse för att RED förespråkas i så hög grad trots att arbetet syftar till den enskilde individen och aktivering av densamme.

Kallio, Blomberg & Kroll (2012) (se 3.5) visar i sin studie att det är vanligare att skuldbelägga individen inom arbetet med arbetslösa försörjningsstödstagare än i övriga verksamheter inom socialt arbete. Orsaken förslås vara att dessa socialarbetare arbetare nära den aktiva arbetsmarknadspolitiken. Vi skulle gärna se *vidare forskning* på skillnaden mellan hur man pratar om arbetslösa försörjningsstödstagare utifrån det direkta arbetet med målgruppen respektive i övrigt arbete inom socialtjänsten. Det skulle kunna generera mer belegg för vår studies resultat, att aktiveringslinjen påverkar normer och värderingar hos de som implementerar den.

Vi menar att det finns likheter mellan PAD och de individualiserande tendenserna i samhället som blir synliga i arbetsmarknads- och socialpolitikens utformning. Ett individualiserat samhälle kräver aktiva, anpassningsbara individer som tar ansvar för sin egen situation (Bauman 2002). Det innebär att de individer som inte har dessa förmågor behöver återanpassas, uppfostras och förändras för att nå upp till dessa krav. Vi frågar oss om det är sådana individualiserande tendenser som har möjliggjort för att PAD utformats och tillämpats för att förstå aktiveringslinjen i nordisk kontext (se 5.1). Att det dessutom är just de nordiska länderna som har haft ett internationellt rykte om sig att ha särskilt universalistiska välfärdssystem menar vi gör att det blir en ännu större kontrast (Salonen et. Al 2008). Vi tänker oss att ett välfärdssystem som genomsyras av universalismen borde förespråkas av RED i utformning av arbetsmarknads- och socialpolitiken. Istället visar tidigare forskning (se 3.) på den svenska välfärdsstatens drag av motsatsen när det gäller synen på arbetslösa försörjningsstödstagare som omfattas av ett selektivt behovsprövat system, vilket vi kunnat belysa med hjälp av uttalanden som förespråkar en paternalistisk diskurs (PAD).

Utöver de förslag på *vidare forskning* som vi redan nämnt skulle vi gärna se forskning som tar avstamp i vår studies undersökning men som undersöker klientperspektivet. Det skulle vara högst relevant för socialt arbete att forska kring

hur de normer och värderingar som vi visat på i vår studie kan påverka klientgruppen, arbetslösa försörjningsstödstagare.

Vidare hade det varit en intressant med en studie som fokuserar mer på aktiveringslinjens positiva effekter för den arbetslöse försörjningsstödstagaren. Med fokus på den enskildes upplevelse av kommunala arbetsmarknadsinsatser snarare än enbart utfall. Vidare tänker vi oss att det skulle vara intressant med forskning som fokuserar på hur man som socialarbetare lyfter fram och motiverar vikten av att arbeta med aktivering.

8. Referenser

- Bauman, Z. (2002). *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: SAGE.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber.
- Dahl, E. (2003). Does workfare work? The norwegian experience. *International Journal of Social Welfare* vol 12:4, s.:273-288.
- Giertz, A. (2007) Aktivering av socialbidragstagare. *Från socialbidrag till arbete*. SOU 2007:2.
- Hedblom, A. (2004). *Aktiveringspolitikens Janusansikte: en studie av differentiering, inklusion och marginalisering*. Lund: Socialhögskola.
- Herz, M., Kamali, M., Lalander, P., Mattsson, C., Perbrand, M., Perez, E., Sernhede, O. & Svensson, I. (2013). *Socialarbetarna ska se till individens rätt*. Svenska dagbladet, publ. 13-11-12.
- Hollertz, K. (2010). *Problemen förgår, lösningarna består: organisering av kommunala insatser för unga arbetslösa med försörjningsproblem*. Diss. Lund: Lunds Universitet.
- Jacobsen, D. I. & Thorsvik, J. (2008). *Hur moderna organisationer fungerar*. 3., [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, H. (2001). *I det sociala medborgarskapets skugga: rätten till socialbidrag under 1980- och 1990-talen*. Diss. Lund : Univ., 2001.
- Johansson, H. (2006) *Svensk aktiveringspolitik i nordiskt perspektiv*. ESS 2006:3.
- Johansson, H & Møller, I (2009). Vad menar vi med aktivering? I Hornemann Møller, I. & Johansson, H. (red.): *Aktivering: arbetsmarknadspolitik och socialt arbete i förändring*. 1. uppl. Malmö: Liber.
- Junestav, M. (2007). *Socialförsäkringssystemet och arbetsmarknaden [Elektronisk resurs] : politiska idéer, sociala normer och institutionell förändring - en historik*. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Kallio, J., Blomberg, H. & Kroll, C. (2012) Social workers' attitudes towards the unemployed in the Nordic countries. *International Journal of Social Welfare*, vol. 22:2, s.219-229.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Levitas, R. (1998). *The inclusive society?: social exclusion and New Labour*. Basingstoke: Macmillan.
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2002) Vad är ett socialt problem? I Meeuwisse, A. & Swärd, H.: *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Milton, P. (2006). *Arbete istället för bidrag?: Om aktiveringskraven i socialtjänsten och effekten för de arbetslösa bidragstagarna*. Uppsala: Uppsala universitet.

- Neergaard, A. (2006). På tröskeln till lönearbete. I *På tröskeln till lönearbete* SOU 2006:60.
- Nybom, J. (2012). *Aktivering av socialbidragstagare – om stöd och kontroll i socialtjänsten*. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Prieto Peralta, J. (2006). *Den sjuka arbetslösheten: svensk arbetsmarknadspolitik och dess praxis 1978-2004*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2006.
- Salonen, T. (1994). *Välfärdens marginaler*. 1. uppl. Stockholm: Fritze.
- Salonen, T. (2006). Socialt arbete med arbetslösa. I Denvall, V. & Vinnerljung, B. (red.): *Nytta och fördärv: socialt arbete i kritisk belysning*. 1. uppl. Stockholm: Natur och kultur.
- Salonen, T. (2013). *Det nödvändiga uppbrottet – reformera det ekonomiska biståndet*. Stockholm: Arenagruppen.
- Salonen, T., Sunesson, S., Blomberg, S., Edeblak, P. G., Harrysson, L., Magnusson, J., Meeuwisse, A., Petersson, J. (2008). The flight from universalism. *European Journal of Social Work*, vol.1:1, s.19-29.
- Salonen, T. & Ulmestig, R. (2004). *Nedersta trappsteget [Elektronisk resurs] : En studie om kommunal aktivering /*. Växjö: Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete.
- Scott, W. R. (2008). *Institutions and organizations: ideas and interests*. 3. ed. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Socialstyrelsen (2013). *Ekonomiskt bistånd. Handbok för socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Sveriges kommuner och landsting (2011). *Kommunerna och arbetsmarknadspolitiken. En redogörelse för lagstiftning och samverkansformer*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.
- Thomassen, M. (2007). *Vetenskap, kunskap och praxis: introduktion till vetenskapsfilosofi*. 1. uppl. Malmö: Gleerups utbildning.
- Thorén, K. (2005). *Kommunal aktiveringspolitik [Elektronisk resurs] : en fallstudie av det praktiska arbetet med arbetslösa socialbidragstagare*. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Thoren, K. (2009). Socialt arbete och aktiveringens praktik. I Hornemann Møller, I. & Johansson, H. (red.): *Aktivering: arbetsmarknadspolitik och socialt arbete i förändring*. 1. uppl. Malmö: Liber.
- Thurén, T. (2007). *Vetenskapsteori för nybörjare*. 2., [omarb.] uppl. Stockholm: Liber.
- Ulmestig, R. (2007). *På gränsen till fattigvård?: en studie om arbetsmarknadspolitik och socialbidrag*. Diss. Lund : Lunds universitet.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtat från http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/etikreglerhs.pdf
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper: om fokuserade gruppintervjuer som Undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.

9. Bilagor

9.1 Bilaga 1

Till verksamma socialsekreterare inom försörjningsstöd i Göteborgs Stad:

Hej!

Vi studerar på socionomprogrammet på Göteborgs Universitet och har precis påbörjat vår C-uppsats. Syftet med uppsatsen är att *undersöka hur man talar om och ser på arbetslöshet inom socialtjänstens arbete med försörjningsstöd.*

Vi söker socialsekreterare som är intresserade av *att dela med sig av sina erfarenheter och åsikter* kring ämnet genom att medverka i en fokusgruppsintervju. Vår förhoppning är att fokusgruppen ska möjliggöra en avslappnad atmosfär och en livlig diskussion kring ämnen som är högst aktuella i den samhällsliga debatten om socialt arbete. **Det är er medverkan som kommer att möjliggöra vår studie!**

Vi kommer att genomföra totalt två fokusgruppsintervjuer med 6-7 personer vid varje tillfälle om ca 1,5 timme. Intervjuerna är frivilliga. De kommer att spelas in på bandspelare och publiceras digitalt via institutionen för socialt arbete. De uppgifter som framkommer under intervjun kommer att aidentifieras och det inspelade materialet med tillhörande transkriberingar kommer att kasseras så snart uppsatsen är publicerad.

Du är välkommen att boka in dig på en eller flera av följande tider:

17/3 14.00 - 16.00 18/3 08.30 - 10.30 18/3 14.00 - 16.00

(rast och fika är medräknat i tiden)

För att vara säkra på att få tillräckligt med medverkande erbjuder vi tre tillfällen. **För att öka dina chanser till att komma med kan du boka in dig på fler än ett tillfälle och kommer i så fall bli tilldelad en av de tre tiderna.**

Maila ditt svar till följande e-post **senast fredagen 8/3**: xxx

Med vänliga hälsningar,

Diana Hörnström & Klara Stiller
Socionomstudenter, Göteborgs Universitet

9.2 Bilaga 2

Intervjuguide

Inledande frågor

- Hur länge har du jobbat här?
- Kan du berätta lite om hur du hamnade här? (intresse för yrket, intresse för denna specifika arbetsplats)
- Vad gjorde att du valde att medverka i denna studie?

Tema 1 - Arbetslöshet allmänt, orsaker och lösningar

- Hur skulle du definiera arbetslöshet? (vem är/blir arbetslös?)
- Vad beror arbetslöshet på? (orsaker; individuella och strukturella, ansvar)
- Hur kan man från samhällets håll minska arbetslöshet? (stat/arbetsmarknadspolitik, kommun, individ)

Tema 2 - Arbetslöshet utifrån arbetsplatsen

- Vilken typ av arbetslöshet möter du i ditt arbete? (utifrån försörjningsstöd/utförare)
- Vad gör du för att de personer du möter i yrket ska få ett arbete?
  - *Vad skulle du vilja göra för att stödja personer som står utan arbete?*
  - *Vad fungerar bra i det arbetssätt du beskrivit? vad fungerar mindre bra?*
  - *Vilka funktioner fyller kommunens arbetsmarknadsinsatser som är till för arbetssökande med försörjningsstöd? (Utveckla, på vilket sätt?)*
  - (till Socialsekreterare): *Hur använder du dig av de insatser som finns att tillgå?*

Tema 3 - Krav, kontroll och sanktioner (motprestationer, incitament)

- Vad behöver klienter göra för att vara berättigade försörjningsstöd / era resurser?
  - *Om det beror på, i så fall på vad? Exempel?*
- Vilka typer av krav tycker du är rimliga att ställa på klienter? - Berätta mer?
  - *När tycker du att man kan ställa högre krav? När tycker du att man kan man frångå att ställa krav?*
  - *Vilket syfte fyller de krav som ställs?*
- Vilka typer av kontroller tycker du är rimliga för att se att klienter uppfyller de krav som ställts?

- *Vad fyller kontrollen för syfte?*
- *Hur långt tycker du att man kan gå i kontrollen av klienten?*
- Vad tycker du om sanktioner i form av reducerat försörjningsstöd till klienter?
  - *När är det okej/inte okej att använda sanktioner?*
  - *Vilket syfte fyller sanktioner?*

Avslutande reflektion:

- Nu har vi gått igenom de olika punkter vi hade med oss inför intervjun. Det sista vi vill fråga om är vilka ytterligare tankar och idéer som uppstått hos dig medan vi suttit här?
- Slutligen, vad tycker du om intervjun?